

Het Polenprobleem?

N.J. van de Wetering

Masterscriptie Universiteit Utrecht

15-8-2014

HET POLENPROBLEEM?

*EEN ANTROPOLOGISCH ONDERZOEK NAAR DE VRAAG OF POOLSE ARBEIDSMIGRANTEN
EEN BEDREIGING VORMEN VOOR DE NEDERLANDSE SAMENLEVING EN IN HOEVERRE DE
ANGST VAN DE NEDERLANDERS HIERVOOR GEGROND IS.*

Scriptie ter afronding van de master Multiculturalisme in vergelijkend perspectief

Universiteit Utrecht

Natasja van de Wetering (3678458)

N.J.vandeWetering@students.uu.nl

Begeleider: Diederick Raven

15 augustus 2014

INHOUD

Dankwoord.....	3
1. Inleiding: in gesprek met Poolse arbeidsmigranten	4
1.1 Polen op het platteland van Nederland.....	5
Methodologie.....	6
1.2 Centraal argument en hoofdstukindeling	7
2. Het leven van Poolse arbeidsmigranten in Nederland.....	10
2.1 Poolse inzichten in de Nederlandse samenleving.....	10
De redenen van migratie.....	11
Verschillen tussen Polen en Nederland.....	13
2.2 Een thuis voor Polen in Nederland?	16
Circulaire migratie.....	16
Home en belonging.....	18
3. Nederlandse gastvrijheid.....	22
3.1 De invloed van tijdelijke migratie.....	23
Angst voor de ‘vreemde’	24
Angst op lokaal niveau?.....	27
3.2 De opinie van Nederland.....	28
De publieke opinie.....	28
Werkgevers over ‘hun’ Polen	31
4. Een natiestaat met arbeidsmigranten.....	35
4.1 Nederland: een multiculturele natiestaat	35
Multiculturalisme en mobiliteit	36
Nationaal Nederland.....	38
4.2 Het belang van de Nederlandse natiestaat	40
Multiculturalisme en natiestaat: een tegenstrijdigheid?	40
Mobiliteit en verzorgingsstaat: een tegenstrijdigheid?.....	43
5. Conclusie en discussie: leven mét elkaar	45
5.1 Belangrijkste bevindingen.....	45
5.2 Reflectie en aanbevelingen.....	48
Bibliografie.....	50
Bijlage: diagrammen	55

DANKWOORD

Voor u ligt een scriptie over Poolse arbeidsmigranten in Nederland. Om tot deze scriptie te komen is veel werk verricht. Niet alleen door mij, want zonder de hulp van velen heb ik dit werk niet kunnen volbrengen. Op deze plaats wil ik daarom ieder die op welke manier dan ook, mij geholpen heeft om dit werk te voltooien tot de scriptie die hier nu ligt.

Allereerst wil ik een woord van dank richten tot mijn begeleider, dr. Diederick Raven, die mij bij elk gesprek weer aan het denken zette en er zo voor zorgde dat mijn scriptie groeide tot wat het nu is.

Daarnaast wil ik alle Poolse en Nederlandse mensen in IJsselmuiden en omgeving bedanken voor de tijd die ze met mij hebben doorgebracht en de gesprekken die ze met mij hebben gevoerd. Zij waren de belangrijkste spil in mijn onderzoek. Hun openheid ten opzichte van mij heb ik erg gewaardeerd, en ik hoop dat deze scriptie is geworden wat zij ervan verwacht hadden. Bedankt voor de tijd, maar ook voor de vriendschap, want al was het niet altijd makkelijk, er waren altijd mensen die mij weer verder hielpen en me voorstelden aan nieuwe mensen. Een speciaal woord van dank gaat uit naar alle werkgevers, die in hun spaarzame tijd altijd wel tijd voor een gesprek met mij wilden vrijmaken.

Uiteindelijk wil ik mijn vriend Arco en mijn familie bedanken, op de achtergrond dachten zij met mij mee, en vertelden me wat ze meemaakten met Poolse mensen op het werk, stuurden links of krantenknipsels over het onderwerp en werden mijn (soms eindeloze) verhalen over 'die Polen' nooit zat! Ook de interesse die zij altijd toonden voor mijn bevindingen hebben mij geholpen verder te gaan, ook als het even tegenzat.

Het resultaat van al mijn werk ligt voor u, en nu rest mij alleen nog u veel leesplezier te wensen. Vanaf nu laat ik de Polen spreken...

Natasja van de Wetering

Augustus 2014

1. INLEIDING: IN GESPREK MET POOLSE ARBEIDSMIGRANTEN

‘Het vrije verkeer ligt van alle kanten onder vuur’, schreef correspondent Tomas Vanheste, in een artikel dat gaat over het vrije verkeer van Poolse arbeidsmigranten naar Nederland.¹ Dat dit onderwerp een *hot item* is in Nederland is te zien als je een krant opent, bij wijze van spreken. De laatste decennia is er in Nederland veel aandacht geweest voor tijdelijke arbeidsmigratie. Veel debatten waren en zijn hierover nog steeds gaande. Op 1 mei 2007 zijn de grenzen van Nederland geopend voor arbeidsmigranten uit Oost-Europa. Vooral veel Polen hebben gebruik gemaakt van deze openstelling, en zij maken er nog steeds veel gebruik van. In 2008 is over Poolse arbeidsmigranten in Nederland een scriptie verschenen (Paalman 2008). Deze scriptie beschrijft onder andere hoe en of de migranten zich thuis voelen in Nederland en wat de rol van discriminatie hierin speelt, het gaat hierin om de positionering van Poolse arbeidsmigranten in Nederland. In de tijd dat deze scriptie is geschreven stonden we nog aan het begin van het tijdperk waarin veel Poolse migranten in Nederland zijn. Dit tijdperk duurt nu, ongeveer zes jaar later, nog steeds voort, en er komen nog steeds veel Polen naar Nederland om tijdelijk werk te vinden. Het is zelfs zo dat het aantal Polen in Nederland nog steeds oploopt.² Tussen 2008 en heden is er ook veel gebeurd in de financiële situatie in Nederland, en waar eerst de Polen welkom waren om de baantjes te nemen waar Nederlanders zelf niet aan wilden beginnen, worden ze er nu van verdacht de banen van de Nederlanders in te pikken, en zo ontstaat een steeds negatiever beeld van de Polen in zowel het politieke als publieke debat. Ook wat betreft Nederland als natiestaat is er de laatste tijd veel veranderd, wat maakt dat er een herbezinning nodig is op de natiestaat.

In deze scriptie wil ik een bijdrage leveren aan dit maatschappelijke debat door middel van het kleinschalige onderzoek dat ik heb gedaan naar processen van *framing* tussen Poolse arbeidsmigranten en Nederlanders die met hen in contact staan (voornamelijk werkgevers). Dit onderzoek heb ik uitgevoerd in de regio rondom het tuinbouwgebied de Koekoek, in IJsselmuiden, een dorp in Overijssel. In dit tuinbouwgebied werken veel Poolse arbeidsmigranten. Verder wil ik me wat betreft een meer theoretisch debat richten op theorieën over de natiestaat en ter discussie stellen of Nederland nog wel past binnen het concept natiestaat. Aan de hand van het onderzoek naar Poolse arbeidsmigranten wil ik laten zien dat het systeem van de natiestaat en de verzorgingsstaat onderhevig is aan grote veranderingen en bevragen in hoeverre het systeem van

¹ <https://decorrespondent.nl/871/maximaal-n-pool-per-twaalf-vierkante-meter/22323730-c9b91e1a>, geraadpleegd op 09-05-2014

² Zie figuur 1,2 en 3 in de bijlage

de natiestaat deze veranderingen aankan. De Poolse arbeidsmigranten zijn in dit vraagstuk 'de vreemden' waar Nederland een angst voor heeft, en zo kan dit hoofdstuk gekoppeld worden aan voorgaande hoofdstukken over discriminatie, intergroepscontacten en thuisgevoelens van Poolse arbeidsmigranten.

1.1 POLEN OP HET PLATTELAND VAN NEDERLAND

Het onderzoek voorafgaande aan deze scriptie is voornamelijk uitgevoerd in het dorp IJsselmuiden in Overijssel. IJsselmuiden ligt in de gemeente Kamen, hier wonen relatief veel Poolse arbeidsmigranten, aangezien er een redelijk tuinbouwgebied aan de rand van IJsselmuiden ligt.³ Ik ben in veel 'Polenhuizen' geweest, ook heb ik veel met Poolse werknemers op bedrijven gesproken. Deze Poolse mensen zijn naar Nederland gekomen als tijdelijke arbeidsmigranten. Een andere naam voor de tijdelijke migratie van deze Polen is circulaire migratie (Castles en Miller 2009). Dit houdt in dat de Polen na verloop van tijd weer terug zullen gaan naar hun thuisland, of in ieder geval niet voorgoed in Nederland zullen blijven. Hier heb ik onderzoek naar gedaan, aangezien in Nederland het debat speelt dat Polen hier met groten getale zullen blijven, voorgoed. Dit is een angst die in Nederland bestaat, maar is deze angst gegrond? Dit is een vraag waar ik in deze scriptie op terug zal komen.

Poolse arbeidsmigranten in IJsselmuiden wonen verspreid over het dorp, in verschillende grote huizen. Deze huizen worden meestal beheerd door uitzendbureaus, die ze dan weer verhuren aan de Polen. Vaak zijn dit grote huizen die een beetje verwaarloosd zijn, dus soort anti-kraak huizen. Ook zijn er veel huizen die te koop staan en waar tijdelijk Polen in wonen, totdat het verkocht wordt. In de huizen worden allen voorzieningen geregeld door de uitzendbureaus. Hierbij valt te denken aan gas, water en elektriciteit en het onderhoud aan de buitenkant van de woning. Het opvallende is in dit dorp dat de Polen niet allemaal op dezelfde plaats wonen, maar het zijn verschillende huizen in heel het dorp. Doordat het dorp in Overijssel ligt, en midden in de zogenoemde *Biblebelt*, waarmee de gordel van gereformeerd christelijke dorpen over Nederland wordt bedoeld, is dit dorp niet erg multicultureel, in het opzicht dat er veel allochtone Nederlanders wonen. Er kan daarom wel gesteld worden dat de Polen het beeld van 'de vreemde' zijn in dit dorp. Toch wordt er op het eerste gezicht heel gemoedelijk met elkaar omgegaan en lijken ze goed in het dorpsbeeld te passen. Een mooi voorbeeld van hoe de Polen in IJsselmuiden 'horen' alsof ze er altijd

³ Zie figuur 1,2 en 3 in de bijlage voor een beeld van het aantal Polen in respectievelijk Nederland, Overijssel en gemeente Kampen.

geweest zijn hoorde ik van iemand die bij een tankstation midden in het dorp werkt. Hij hoorde iemand die kwam tanken verbaasd uitroepen: “Kijk, een Pools kenteken!” waar hij hartelijk om moest lachen en reageerde met: “Mevrouw, die zien we hier dagelijks.” Juist dit voor mij zo bekende beeld wilde ik graag dieper gaan onderzoeken, hoe vinden de Polen het zelf in dit dorp in Nederland? En (hoe) worden ze echt opgevangen? Dit waren vragen die mij bezig hebben gehouden en die er onder andere voor gezorgd hebben dat deze scriptie nu voor u ligt.

METHODOLOGIE

Marcus (1995) laat zien in zijn artikel dat *multisited* onderzoek belangrijk is geworden in de mondiale wereld. Een belangrijke taak voor de antropoloog in *mutisited* onderzoek is volgens Marcus het vertalen van de ene culturele taal naar de andere (Marcus 1995:100). Dit heb ik gedaan om zowel van de kant van de Nederlanders als van de kant van de Polen het verhaal te horen en zo een objectief beeld te krijgen over het debat wat al een tijd gaande is in Nederland over arbeidsmigranten. Hierbij heb ik onderzoek gedaan naar zowel de Poolse arbeidsmigranten als de Nederlanders die met ze te maken hebben, zoals burens, werkgevers en mensen van uitzendbureaus. Hiermee laat ik *multivocality* zien in mijn veldwerk, die onderdeel is van de ‘nieuwe etnografie’ (Sluka & Robben 2012:20). Verder heb ik de stem van Poolse arbeidsmigranten laten horen door middel van *narrative ethnography* door hun mee te laten denken in mijn werkproces en directe uitspraken van hen op te nemen in mijn scriptie. Op deze manier wil ik hen een stem geven in het grote debat wat in Nederland gaande is, waarover ik van mening ben dat de Polen hier te weinig zelf in betrokken worden. Zoals Tedlock stelt, zorgt *narrative anthropology* voor het overbruggen van het gat tussen onze nauwe academische wereld en onze wijde culturele bevindingen (Tedlock 1991:80-81). Door narratieve antropologie komt de etnograaf dichterbij de onderzochte groep te staan, en zal er ook minder snel een hiërarchisch verschil ontstaan tussen de onderzoeker en de onderzochten (Tedlock 1991). Ik heb naast de Poolse arbeidsmigranten gestaan, en niet erboven, waar ik me ook heel bewust zo mee omgegaan ben. Als andere methode, vooral om vertrouwen te winnen en vriendschap op te bouwen, heb ik gebruik gemaakt van reciprociteit. Dit heb ik vooral gedaan door middel van Nederlandse lessen. Verder heb ik me als antropoloog gericht op kennis vergaderen en op deze manier bijgedragen aan het debat wat gaande is, maar ik heb niet activistische antropologie beoefend. In dit opzicht ben ik dus meer de traditionele antropoloog geweest, maar wel duidelijk in samenwerking met mijn onderzoeksgroep. Wat Borofsky (2004 in Robben & Sluka 2012) stelt over *public anthropology*, namelijk dat het antropologen ziet als getuigen in plaats van alleen maar observanten. Antropologen willen hierin sociale verandering op

gang brengen. Dit is ook wat ik wil, namelijk door mijn onderzoek laten zien dat de Polen ook een stem hebben in het debat over Poolse arbeidsmigranten. Als praktische methoden heb ik vooral gebruik gemaakt van informele gesprekken, open interviews en participerende observatie. Zoals Boeije (2010:630) laat zien kan er door het voeren van verschillende soorten interviews een glimp van de wereld vanuit het sociale perspectief van de informant worden opgevangen.

Veldwerk houdt zowel participeren als observeren in (DeWalt and DeWalt 2011:2), en het was dan ook mijn voornemen om veel participerende observatie te gebruiken in mijn onderzoek. Tijdens mijn onderzoek kwam ik erachter dat het anders zou moeten, van meewerken met de Polen was geen sprake, daar het ontzettend druk was in de kassen, en ze mij, als onwetende antropoloog, er niet bij konden gebruiken. Daarom heb ik veel gesprekken gehouden buiten werktijd om met de Polen, soms op hun werkadres, maar vaak ook bij hen thuis. Eerst was het moeilijk om informanten te krijgen, maar via de een kom je bij de ander, en zo heb ik toch een netwerk op kunnen bouwen. Met de werkgevers heb ik meer informele interviews gehouden. Zij moesten ook echt tijd voor mij vrij maken tijdens het werk. Wel heb ik ook Nederlands geoefend met een Poolse vrouw en zo ben ik ook bijvoorbeeld meerdere keren bij dezelfde Poolse mensen thuis geweest, waardoor ik een bekend gezicht werd. De Polen waren erg welwillend om mij aan nieuwe informanten te helpen. Na dit onderzoek kan ik zeggen dat participerende observatie niet altijd de beste optie is, dat is verschillend per onderzoek. Toch heb ik, achteraf bekeken, meer aan participerende observatie gedaan dan ik op dat moment dacht, door altijd oren en ogen goed de kost te geven, de Polen te laten vertellen en in de pauzes op hun werk te verschijnen en samen met hen koffie te drinken, ook door het helpen met Nederlandse lessen. Ook kon ik ze wel eens helpen door iets voor hen uit te zoeken wat ze niet begrepen in het Nederlands of zaken uit te leggen.

1.2 CENTRAAL ARGUMENT EN HOOFDSTUKINDELING

In de bovenstaande paragraaf heb ik de methoden die ik gebruikt heb voor mijn onderzoek geschetst. Op deze manier heb in op kleinschalig niveau geprobeerd een beeld te schetsen van hoe er in de praktijk tegen 'het polenprobleem' aangekeken wordt, en daarmee wil ik in deze thesis ingaan op de vraag in hoeverre de angst dat Poolse arbeidsmigranten een bedreiging zouden vormen voor de Nederlandse samenleving relevant is in Nederland. De onderzoeksvraag waar ik dit onderzoek mee begon luidde als volgt: *Hoe wordt er vormgegeven aan het proces van framing tussen Poolse arbeidsmigranten en Nederlanders en wat is de invloed hiervan op het creëren van home en belonging door Poolse arbeidsmigranten?* In mijn onderzoek heb ik me op beide zaken gericht, maar

de invloed van het eerste deel op het tweede deel is niet heel relevant gebleken. Deze scriptie zal ik dus niet zozeer schrijven vanuit deze vraag als wel vanuit een centraal argument. Dit argument luidt dat de angst die er heerst onder Nederlanders voor Poolse arbeidsmigranten niet terecht is. Om dit argument te onderbouwen wil ik bepleiten dat het van groot belang is dat Nederland de Poolse arbeidsmigranten aan het woord laat, om een goed beeld te geven van het debat waarin we verzeild zijn geraakt rondom het vrije verkeer van (in dit geval) Poolse arbeidsmigranten. Dit argument zal worden onderbouwd met empirische gegevens uit het veldwerk. Met deze scriptie wil ik onder andere voortbouwen op de scriptie die Paalman in 2008 geschreven heeft over Poolse arbeidsmigranten in het Westland. In deze scriptie wil ik laten zien wat hierin in zes jaar tijd veranderd is, maar ook zal ik ingaan op de zaken die zich toen nog niet voordeden, waaronder voor het commentaar valt dat 'de Polen onze banen inpikken'. Ook wil ik me meer richten op het persoonlijke onderlinge contact tussen Nederlanders en Polen, en hoezeer dit van belang is in het debat. De belangrijkste theorieën die ik in deze scriptie zal behandelen zijn theorieën over discriminatie en bedreiging door minderheidsgroepen worden aangehaald (o.a. Appadurai: 2006 over Fear of Small Numbers). Ook zal ik ingaan op concepten als transnationalisme en *home* en *beloning* (o.a. Hedetoft en Hjort 2002 en Vertovec 2009), en wil ik theorieën bespreken wat betreft de mondialisering in combinatie met vrij verkeer van in dit geval arbeid tussen bepaalde landen, waarin ik Nederland als natiestaat ter discussie wil stellen (o.a. Bauman 1998, 2011, Gellner 2008, Anderson 2006). In verband met dit bovenstaande moet ook aandacht geschonken worden aan grotere migratietheorieën, zoals circulaire migratie (Castles and Miller 2009), aan de hand waarvan ik zal laten zien dat import van werk tegelijkertijd ook import van mensen met bepaalde wensen en culturele gebruiken met zich meebrengt.

Deze scriptie is opgebouwd in een inleidend hoofdstuk, daarna drie kernhoofdstukken en een concluderend hoofdstuk. In de komende hoofdstukken zullen empirie en theorie afgewisseld worden. In het tweede hoofdstuk wil ik eerst aandacht schenken aan het leven van de Poolse arbeidsmigranten in Nederland, vooral vanuit de empirische gegevens, maar ook vanuit theorieën wat betreft woonomstandigheden van arbeidsmigranten en media- en krantenberichten. Het volgende hoofdstuk is gewijd aan de reactie van Nederlanders. Hier wil ik de empirische gegevens die ik heb verkregen door het in gesprek gaan met Nederlandse werkgevers verwerken, in verband met theorieën wat betreft intergroepscontacten tussen meerderheids- en minderheidsgroepen. Ook zal hier de Nederlandse publieke opinie een plaats krijgen. In het vierde hoofdstuk zal aandacht worden geschonken aan hoe arbeidsmigratie en de natiestaat samen kunnen gaan, aan de hand van

theorieën wat betreft de natiestaat i.c.m. mondialisering. Hierna volgt de conclusie, waarin ik het wetenschappelijke en maatschappelijk debat nog eens zal samenvoegen met mijn empirische gegevens, en zo weer uit zal komen bij het centrale argument van deze scriptie. Verder zal ik hier teruggrijpen op het vergelijkende onderzoek uit 2008 van Paalman en veranderingen benoemen. Ook worden hier aanbevelingen gedaan voor eventueel verder onderzoek.

2. HET LEVEN VAN POOLSE ARBEIDSMIGRANTEN IN NEDERLAND

Het is halverwege de ochtend als ik bij Marcin⁴ aankom. Het is er rustig en ik loop achterom, waar ik Marcin in de tuin aantref. Hij nodigt me hartelijk uit mee naar binnen te gaan. Het huis is vrijstaand en ruim, en we lopen door de keuken heen de kamer in, waar nog niemand te zien is. Marcin nodigt me uit te gaan zitten en vraagt me of ik iets wil drinken. Terwijl hij koffie voor me zet, heb ik de tijd om rond te kijken. De grote kamer is opvallend leeg, en het ruikt er naar sigarettenrook. In een hoek van de kamer staan enkele banken en een tafel, en een televisie, waarboven een vlag van Polen hangt. De banken zijn oud en vervallen, maar het lijkt Marcin, die net weer is binnengekomen met de koffie, niet te deren. Hij gaat ook zitten en dan is het wachten op zijn huisgenoten. Hij verontschuldigt zich naar mij; “ze zullen wel uitslapen, omdat ze een vrije dag hebben.” Verder vertelt hij dat de negen huisgenoten normaal gesproken allemaal apart op hun kamer zitten, en maar heel soms gezamenlijk in de kamer.⁵

Bovenstaand vignet schetst een beeld van een huiskamer zoals ik die vaak tegengekomen ben in huizen waar Poolse arbeidsmigranten wonen. Als men alleen dit beeld kent van Poolse huizen in Nederland zou men zeggen dat ze hun huizen verwaarlozen, wat ik ook vaak heb gehoord. Hieruit komen meerdere negatieve reacties voort, die onherroepelijk leiden tot een negatief beeld. Maar het beeld van Poolse arbeidsmigranten is niet deze kamer, maar de mensen die al dan niet in deze kamer verblijven. Dit hoofdstuk wil ik dan ook wijden aan deze mensen, de Poolse arbeidsmigranten die in zulke kamers wonen, en hoe zij echt zijn. Dit hoofdstuk is ingedeeld in deelparagrafen die achtereenvolgens zullen gaan over wat voor hen de belangrijkste verschillen en problemen zijn tussen Nederland en Polen en op welke manier de Polen zich thuis voelen en een thuis vormen in Nederland. Het belang van dit hoofdstuk is een inzicht te geven in hoe de Polen daadwerkelijk zijn en wat zij daadwerkelijk doen in Nederland en hen een stem te geven in het debat rondom hen.

2.1 POOLSE INZICHTEN IN DE NEDERLANDSE SAMENLEVING

Door veel met Polen te praten en met ze om te gaan ben ik gaan inzien hoe verdeeld hun manier van leven is, ze kennen niet één thuis, maar twee, namelijk Polen en Nederland. Barbara (25, getrouwd) vertelde mij dat ze familie, vrienden en werk belangrijke factoren vindt in het creëren van een thuisgevoel. Dat maakte het voor haar ook zo moeilijk om te beschrijven waar ze zich nu echt thuis

⁴ Alle namen van informanten in deze scriptie zijn gefingeerd

⁵ Veldwerkaantekeningen 30-04-2014

voelde. In deze paragraaf zal ik ingaan op de zaken die meespelen in het vormen van een thuis, namelijk de redenen van migratie en de verschillen tussen Polen en Nederland, in allerlei opzichten.

DE REDENEN VAN MIGRATIE

Migratie is in de huidige mondiale wereld niet meer weg te denken. Antropologisch onderzoek kan in deze tijd ook moeilijk meer om het concept migratie heen. Doordat migraties verschillen in tijdsduur, motief en afstand, is het ook moeilijk om een duidelijke, eenduidige, definitie te geven van het concept. Een klassieke theorie over migratie is die van Halbwachs (1960 in Kopnina 2005:18), hij stelt dat een migrant lid is van een groep die een immigrant wordt doordat hij de omstandigheden van anderen, met wie hij werkt en waaronder hij leeft, die een groep vormen begint te delen. Migrantengroepen vormen collectieve concepties die worden gekleurd door de mentale en morele reactie van de groep richting hun fysische omgeving (Halbwachs 1960 in Kopnina 2005:18-19). Dit houdt niet in dat migranten niet 'mixen' met andere migrantengroepen (Kopnina 2005:19). Groepsvorming speelt binnen migratie dus een belangrijke rol, waar later op teruggekomen zal worden.

Om meer te weten te komen over Polen in Nederland is het eerst van belang om inzicht te krijgen in de redenen van hun migratie. Zoals al benoemd heb ik onderzoek gedaan onder de arbeidsmigranten, waarin natuurlijk al een reden van migratie ligt opgesloten, namelijk arbeid. Maar waarom? Ella, een 28-jarige vrouw vertelde mij hier meer over. Ze vertelde dat ze een zoontje heeft, en alleenstaande moeder was toen ze naar Nederland kwam om te werken. Als vrouw alleen kon ze niet genoeg verdienen in Polen om ook voor haar zoontje te kunnen zorgen en onder andere schoolgeld te kunnen betalen. Daarom is ze naar Nederland gekomen en werkte ze hier in de kassen, om geld te kunnen sturen naar haar moeder, die voor haar zoontje zorgde. Ook van veel andere informanten hoorde ik dezelfde soort verhalen. De belangrijkste reden voor arbeidsmigratie van Polen is dus een financiële reden. Dit is te koppelen aan wat Marshall (1973) al lang geleden heeft gezegd. Marshall laat zien hoe de import van werk ontstaat, namelijk als een land veel productie heeft en het werk zelf niet bij kan houden, en een ander land veel werkloosheid kent, lage lonen en lage leefomstandigheden en/of de onzekerheid en onstabiele van werk, zullen mensen uit dit land migreren naar het eerder genoemde land, en zo de gaten in de banen opvullen (Marshall 1973:16). Dit is duidelijk te zien in dit onderzoek. Zo vertelde Mark, één van de werkgevers die veel Polen in dienst heeft, dat de Polen in het begin nodig waren om het gat tussen het aantal werknemers en de hoeveelheid werk op te vullen, hierdoor ontstond dus de import van

het werk van Poolse arbeidsmigranten, aangezien Poolse mensen in Nederland een kans zagen voor betere economische omstandigheden.⁶ In Polen moeten ze een maand werken voor hetzelfde loon dat ze in Nederland in een week kunnen verdienen, zo vertelde Ella.

Zoals Castles en Miller (2009) stellen, zijn er verschillende soorten *push*factoren voor migranten om uit hun eigen land te vertrekken. Deze *push*factoren includeren demografische groei, lage levensstandaarden, gebrek aan economische kansen en politieke repressie (Castles and Miller 2009:22). Er zijn natuurlijk altijd verschillende redenen waarom de Polen naar Nederland komen, maar er is een *push*factor die het vaakst genoemd wordt, namelijk de werkloosheid in Polen.⁷ Deze kan na het veldwerk aangevuld worden met de lage lonen in Polen. *Pull*factoren zijn er ook, deze houden vraag naar werk, beschikbaarheid van land, goede economische kansen en politieke vrijheid in (Castles and Miller 2009:22). In het geval van de Polen gaat het vooral om twee *pull*factoren, namelijk vraag naar werk en goede economische kansen in Nederland. Duidelijk is dus dat de *push*- en *pull*factoren sterk aan elkaar gekoppeld zijn in het geval van Poolse arbeidsmigranten in Nederland, door gebrek aan economische kansen in Polen, zoals Ella onder andere liet zien, komen ze naar Nederland, waar betere economische kansen zijn. De *push*- en *pull*factoren horen bij de neoklassieke theorie wat betreft migratie. Deze theorie is individualistisch en ahistorisch. Hierbij worden migranten gezien als individuele markt spelers, die alle informatie hebben over hun opties en vrijheid om rationele keuzes te maken. Maar dit is niet de werkelijkheid, het gedrag van migranten wordt sterk beïnvloed door historische ervaringen als ook familie en gemeenschapsdynamieken (Castles and Miller 2009:23). Dit is ook te zien bij de Polen in Nederland, zij nemen veel van Polen mee, en zo zorgt hun thuis (familie en gemeenschap) ook voor een bepaalde reactie als migrant in Nederland, waar ik later nog verder op in zal gaan. Veel Polen sturen (een deel van) het geld dat ze in Nederland verdienen naar familie in Polen, die *remittances* (o.a. Eriksen 2007:80, Castles and Miller 2009:50) worden genoemd. Maar sinds de grenzen zijn opengesteld voor Polen, zijn er ook veel van hen voor het avontuur gekomen. Dit beaamde Jan, hij kwam direct van school naar Nederland om hier te werken en het leek hem erg leuk, ook was het stoer om naar Nederland te gaan voor werk. Nu heeft hij een vriendin, wat de zaken voor hem toch anders maken en waardoor hij meer over de toekomst gaat nadenken.

⁶ In figuur 4 in de bijlage is te zien hoeveel Poolse migranten naar Nederland kwamen voor arbeid in de jaren 2007 tot en met 2011. In figuur 5 is te zien dat het overgrote deel van de Poolse migranten in Nederland komt voor arbeid.

⁷ http://www.knag.nl/fileadmin/img/onderwijs/Lesbrief_Poolse_arbeidsmigranten_in_Nederland.pdf, geraadpleegd op 24-12-2013

VERSCHILLEN TUSSEN POLEN EN NEDERLAND

Er zijn veel verschillen tussen Polen en Nederland. Voor Polen was het vaak in het eerste opzicht moeilijk om deze te benoemen. Tijdens een groepsgesprek met Ella, Kasia en Bartek bespraken we deze verschillen. Terwijl Ella patat voor ons had gebakken en wij gezellig, en ogenschijnlijk oer-Hollands, patat met snacks en mayonaise zaten te eten, vroeg ik of het eten in Polen hetzelfde is als in Nederland. Ella ging hierop in, en zei dat het eten inderdaad anders was, hierna kwam ze op de manier waarop de basisschool was ingericht en de taal. Kasia voegde eraan toe: in Polen zijn veel arme mensen en in Polen eten mensen veel meer als ze bij elkaar op bezoek gaan dan in Nederland. Andere zaken die aan bod kwamen waren hoe families met elkaar omgaan, veel informanten vertelden dat volgens hen in Nederland families hechter zijn en veel meer met elkaar doen en delen, en ook het feit dat er in Nederland veel meer openbare attracties zijn voor kinderen dan in Polen, zoals pretparken. Dit zijn meer materiele zaken, en vaak was er een langer gesprek nodig om dat dieper op de zaken in te gaan. Maar ook observaties waren van belang om diepgaande verschillen te ontdekken tussen Polen en Nederlanders.

Vanuit observaties heb ik een belangrijk verschil in het denken tussen Nederlanders en Polen ontdekt, namelijk het belang van status. Vaak hebben uitzendbureaus een Poolse tussenpersoon als tolk in dienst. Deze tolk of coördinator vertaalt allerlei zaken voor de Poolse werknemers en voor de Nederlandse werkgevers, eigenlijk is deze tolk onmisbaar, omdat heel veel Poolse arbeidsmigranten geen Nederlands spreken en ook niet veel Engels. Toch is deze tolk vaak een bron van ergernissen voor Poolse arbeidsmigranten. Doordat de Poolse coördinator een tussenpersoon is tussen werkgever en werknemer, wordt diegene gezien als concurrent, omdat deze hoger staat dan de 'gewone' Poolse arbeidsmigrant. Hierdoor ontstaan negatieve gevoelens onder de Poolse arbeidsmigranten. Vreemd is dat ze het van Nederlanders wel accepteren en van Polen niet. Als ik ze vroeg waarom ze de coördinator niet mogen kreeg ik vaak het antwoord: het is gewoon een nare man. Ook vertelden sommigen dat ze liever niet een hogere functie aannemen in het bedrijf waar ze werken, omdat ze dan weten dat ze 'thuis' in het huis waar ze met andere Polen wonen geen leven meer zullen hebben omdat er veel jaloezie zal ontstaan. Dus blijven ze liever op hun eigen plekje. Hierin is het krabbenmand effect te zien, in een krabbenmand proberen de krabben steeds omhoog te komen maar doordat de anderen het ook proberen vallen ze steeds terug, als ze het op eigen houtje deden zou het prima gaan en nu lukt het ze nooit om uit de ton te komen. Zo is het ook in dit geval, Poolse mensen hechten veel waarde aan status, en zouden graag hogerop willen komen, maar door de jaloezie van anderen, die evengoed hoger willen komen, vallen ze weer terug en blijven ze

allemaal op hetzelfde niveau hangen. Natuurlijk speelt hier ook de taal een belangrijke rol, want als Polen de Nederlandse taal niet spreken is het ook moeilijk om hogerop te komen. Toch is het zo dat ze door hun eigen ambitiedrang op hetzelfde niveau blijven hangen. De reactie op elkaar is ook erg sterk. Ook zegt dit beeld iets over hun beeld van de Nederlanders, namelijk dat het voor hen niet belangrijk is hoe hoog Nederlanders op de sociale ladder staan, Polen hebben er geen moeite mee als Nederlanders hen orders geven, en vaak vertelden ze ook dat ze zich gedwongen voelen zich aan te passen in Nederland, omdat ze hier nu eenmaal te gast zijn.

Een vorm van deze aanpassing is dat ze toleranter om moeten gaan met anderen. Veel Polen vertelden dat ze dit een belangrijk verschil vinden tussen Polen en Nederland: de mate van tolerantie. In Nederland worden veel meer culturen toegelaten, terwijl ze in Polen veel argwanender zijn naar bijvoorbeeld donkere mensen, homoseksuelen en moslims. Zo vertelde Marcin dat hij alle homo's, islamieten en negers haat. Volgens hem zit er een verschil in de manier van denken tussen Nederlanders en Polen, omdat er in Nederland ook zoveel culturen aanwezig zijn. Dit is een interessant gegeven als deze vergeleken wordt met de angst voor minderheidsgroepen zoals beschreven door Appadurai (2006). Vanuit velen in de minderheidsgroep in dit onderzoek, de Poolse arbeidsmigranten, komt een heel ander beeld op van Nederlanders, namelijk dat zij tolerant zijn tegenover minderheidsgroepen. Dit is dus niet te koppelen aan de *fear of small numbers* van Appadurai. Waarom is dit het geval? Dit heeft onder andere te maken met *framing*, een concept dat altijd voorkomt tussen bepaalde groepen mensen en individuen. Hier zal in het volgende hoofdstuk uitvoerig op in worden gegaan. Wel is het een belangrijk feit dat Polen zelf stellen dat Nederlanders tolerant zijn naar minderheidsculturen, terwijl ze zich aan de andere kant gedwongen voelen door de Nederlanders om zich aan te passen.

De bovengenoemde verschillen zorgen ook voor problemen onder Poolse arbeidsmigranten in Nederland. Een van deze problemen is in het voorgaande al kort benoemd, namelijk de jaloezie die de statusverschillen oplevert onderling. Een voorbeeld hiervan wil ik beschrijven aan de hand van Sylvia's verhaal, een Poolse coördinatrice voor een Nederlands uitzendbureau waar Poolse arbeidsmigranten werken. Sylvia is zelf ook als arbeidsmigrant naar Nederland gekomen en besloot te solliciteren op de vacature van het uitzendbureau, zonder dat ze verwachtte dat ze aangenomen zou worden. Toch is ze aangenomen, en nu is ze een tussenpersoon tussen de Poolse arbeidsmigranten en hun Nederlandse baas en/of het uitzendbureau. Ze vertelde over de moeilijkheden en problemen van de baan: "als coördinatrice moet ik altijd de problemen van de

arbeidsmigranten oplossen die ze zelf niet met de Nederlanders op kunnen lossen. Vaak zorgen deze problemen voor onrust en negatieve gevoelens, de Poolse mensen voelen zich bijvoorbeeld niet serieus genomen als ze niet begrijpen hoe hun loonstrookje werkt. Als ik hun dan moet helpen krijg ik de volle laag over me heen. Ze geven me het gevoel dat ik een overloper ben. Ook heb ik eens mijn naam opgezocht op internetsites van Poolse arbeidsmigranten in Nederland. Daar wordt je niet blij van, ik krijg daar allerlei bedreigingen naar mijn hoofd. Waarom? Ik weet het ook niet, ik vermoed omdat ik ook degene ben die hun bijvoorbeeld de nare berichten moet gaan brengen, zoals dat ze ontslagen zijn.” Dit verhaal van Sylvia laat zien dat Poolse arbeidsmigranten haar min of meer als zondebok gebruiken voor de problemen die ze ervaren in Nederland, en specifiek bij hun uitzendbureau. Van heel veel Poolse mensen hoorde ik negatieve reacties als ik hen vroeg naar het uitzendbureau waar ze voor werken of voor gewerkt hebben. Vaak heeft dit ook te maken met onbegrip, vanuit de kant van de Polen of de kant van het uitzendbureau. Zo vertelde Bartek dat er volgens hem bij het vorige uitzendbureau waar hij werkte onderscheid werd gemaakt tussen Polen en Nederlanders, hij had dit zo opgevat, maar vanuit de kant van het uitzendbureau hoorde ik juist dat het uitzendbureau het heel belangrijk vindt om geen onderscheid te maken tussen Polen en Nederlanders in haar beleid. Hier zien we dus een misverstand dat is ontstaan doordat Polen en Nederlanders elkaar niet goed begrijpen, of is het ook een beetje omdat ze elkaar niet willen begrijpen? Uit deze empirische gegevens blijkt wel hoe belangrijk het is om met elkaar in gesprek te gaan, en dan echt, en niet via een tussenpersoon. Zo vertelde een Nederlandse werkgever mij dat hij, toen hij erachter kwam dat er problemen waren tussen een Poolse medewerker en het uitzendbureau waarvoor hij werkte, direct een afspraak maakte met enkele mensen van het uitzendbureau, een tolk, en deze Poolse medewerker. Ze hebben het met elkaar uitgepraat en ook deze Nederlandse werkgever stelde vast dat het om onbegrip ging, het langs elkaar heen praten. Als het met elkaar in gesprek gaan op een kleinschalig niveau al zo van belang is, en problemen uit de weg kan ruimen, hoe zal dat dan op grootschalig niveau zijn? Naar mijn mening is het zeker het proberen waard om met elkaar om de tafel te gaan als het gaat om onbegrip tussen bepaalde culturen, en in dit geval de Poolse arbeidsmigranten en Nederlanders. Hiermee wil ik me aansluiten bij wat Rattansi (2011) stelt, namelijk dat multiculturalisme niet meer de goede term is maar dat we richting het ‘interculturalisme’ gaan, waarin het moet gaan om de positieve benadering van culturele diversiteit in plaats van de negatieve benadering hiervan (Rattansi 2011:152). Dit is duidelijk zeer belangrijk als het gaat om Poolse arbeidsmigranten, wat onder andere blijkt uit het verhaal van Sylvia, door een positievere benadering van culturele diversiteit zullen op lange termijn

ook de negatieve gevoelens tussen culturen minder worden, en zullen mensen die tussenpersonen zijn, zoals Sylvia, een beter leven hebben.

Een ander probleem waar Polen in Nederland tegenaan lopen heeft indirect ook te maken met het uitzendbureau, namelijk de huisvesting. Doordat zij soms met hele grote groepen in een huis verblijven, moeten zij zelfs hun kamer delen met mensen die ze helemaal niet kennen. Hierdoor ontstaat wantrouwen en er zijn veel onderlinge ruzies, die de reacties van de Nederlanders niet bevorderen, waar we later nog op terug zullen komen. Ook heeft dit een grote invloed op hun thuisgevoel in Nederland, waar we in de volgende paragraaf meer over zullen horen.

2.2 EEN THUIS VOOR POLEN IN NEDERLAND?

In de vorige paragraaf is veel geschreven over de verschillen die Poolse arbeidsmigranten zien tussen Polen en Nederland. Een belangrijke vraag die hieruit voortkomt is: voelen zij zich thuis in Nederland? Voor deze vraag is het eerst van belang om eerst nog wat dieper in te gaan op de tijdelijkheid van hun verblijf in Nederland.

CIRCULAIRE MIGRATIE

In de vorige paragraaf is al even stilgestaan bij migratie, nu zal er ingegaan worden op de specifieke vorm van migratie die van toepassing is op Poolse arbeidsmigranten in Nederland. Is deze term eigenlijk wel van toepassing op Poolse mensen die naar Nederland komen voor werk? Zij komen vaak maar voor een bepaalde tijd naar Nederland om daarna weer terug te keren. Castles en Miller (2009:21) geven een definitie van migratie, namelijk dat migratie een proces is dat elke dimensie van het sociaal bestaan van de mensheid beïnvloedt, en zich ontwikkelt tot complexe dynamica die invloed hebben op migranten, zowel als op niet-migranten. Dit proces toont aan dat het fluïde is, en dus op verschillende manieren tot uiting komt in verschillende gevallen. Toch beïnvloedt de komst van Poolse arbeidsmigranten naar Nederland niet elke dimensie van hun bestaan, aangezien zij niet volledig integreren in de Nederlandse samenleving. In hoeverre zijn zij dan migranten te noemen? Belangrijk is dan om te kijken naar wat ze hier zelf van zeggen. Polen voelen zich niet een Nederlander, wat hen een migrant zou kunnen maken. Maar de fluïditeit van migratie, zoals Castles en Miller die beschrijven, is naar mijn mening een belangrijk fenomeen. Hierdoor kunnen Polen bestempeld worden als migranten. Dit is te zien bij de casus van de Poolse arbeidsmigranten in Nederland, zij zijn een 'speciaal soort' migranten, namelijk tijdelijke migranten. Een andere naam voor de tijdelijke migratie van deze Polen is circulaire migratie. Circulaire migratie is een term die

vooral gebruikt wordt voor tijdelijke of periodische migratie voor werk, overleving of als een proces in de levenscyclus (Newland 2009:5). Circulair duidt op een cirkel, hiermee kan gesteld worden dat het geen einde kent, het gaat maar door, en het komt altijd weer bij dezelfde plaatsen terecht. Newland (2009:6,7) stelt dat zowel terugkomst- als tijdelijke migratie gezien worden als circulaire migratie, maar dat er altijd vanuit gegaan werd dat het eindpunt het land van herkomst is. Tegenwoordig is dat veel minder eenduidig te stellen, omdat door de openstelling van grenzen en de toenemende mobiliteit mensen zich verspreiden over de wereld en het niet meer zo vanzelfsprekend is dat mensen terugkeren naar het land van herkomst.

Daarom is het de vraag of deze circulaire of tijdelijke migratie in zijn algemeenheid wel te koppelen is aan de Poolse arbeidsmigranten en blijven er niet heel veel voorgoed in Nederland. Terwijl ik een avondje bij Jakub thuis was vertelde hij mij dat hij en zijn Poolse vriendin in Nederland willen blijven, omdat ze nu een vast contract hebben en niet meer afhankelijk zijn van een uitzendbureau. Ook leren ze nu samen Nederlands en willen ze graag volledig inburgeren in de Nederlandse samenleving. Dit was ook te zien aan bijvoorbeeld de auto op de dam met het Nederlandse kenteken. Maar het verhaal van Jakub kan een uitzondering genoemd worden. Niet in de zin van dat het grootste deel van de Poolse arbeidsmigranten niet wil blijven, maar de meeste Poolse arbeidsmigranten zijn onzeker over hun toekomst, ze weten nog niet waar het leven hen brengen zal. Zo lang ze werk hebben in Nederland waarmee ze meer verdienen dan in Polen zullen de meesten van hen in Nederland blijven werken. Wat er zal gebeuren als hier verandering in komt? Bartek is een goed voorbeeld van iemand die ernaar verlangt dat de situatie zal veranderen, zodat hij terug kan keren naar zijn thuisland. Ik sprak met hem bij vrienden thuis. Het was een fijne plaats voor hem, omdat hij in het huis waar hij woont zijn kamer deelt en niet echt privacy had om met mij te praten. Bartek is een vrolijke man van rond de veertig. Hij spreekt niet veel Nederlands, maar met een beetje Duits, Russisch en Engels reddden we ons wel. Tijdens ons gesprek vertelde hij dat voor hem Polen overduidelijk zijn thuisland is. Dit mede omdat zijn vrouw en twee kinderen daar wonen. Bartek: "als ik dichterbij zulk goed verdiend werk zou kunnen krijgen en zo Nederland achter me zou kunnen laten zou ik er geen moment aan twijfelen om dit te doen." Daarnaast zijn er nog de stelletjes die een huisje kopen of bouwen in Polen maar nog niet weten wat ze ermee willen, zoals Marcin en zijn vriendin Milena, die hun huisje eerst gaan verhuren om er later misschien zelf te gaan wonen, en Barbara en haar vriend Chris, die een huis aan het bouwen zijn in Polen maar nog niet weten wanneer ze voorgoed teruggaan om er te gaan wonen.

Wel is het duidelijk dat het bij Poolse arbeidsmigranten om transnationale migratie gaat. Zij hebben namelijk veel contact met het thuisland en leven ‘tussen twee werelden.’ Eriksen (2007:93) stelt dat transnationale connecties onder migranten vaak van economisch belang zijn, wat ook duidelijk is geworden in het onderzoek naar Poolse arbeidsmigranten, zoals eerder al genoemd is, namelijk dat veel van hen werken om geld naar hun familie in Polen te sturen of voor henzelf meer kunnen verdienen dan in Polen. Glick Schiller, Basch en Blanc Szanton (1995:48) stellen dat transnationale migratie een proces is waarbij immigranten grensoverschrijdende sociale relaties hebben met zowel hun thuisland als het land waar ze nu wonen. Deze grensoverschrijdende sociale relaties hebben gevolgen voor de identiteit die transnationale migranten aannemen. Dit is ook te zien bij de Polen in het dorp waar ik onderzoek deed. Omdat Polen niet zo heel ver is rijden sommigen zelfs bijvoorbeeld een weekend in de maand op en neer naar Polen. Anderen doen dit minder vaak, maar rijden ook minstens twee keer in de tijd dat ze in Nederland zijn op en neer naar Polen. De meeste Poolse arbeidsmigranten in het onderzoeksgebied zijn ook seizoensmigranten, wat inhoudt dat ze een deel van het jaar in Nederland zijn om te werken en het andere deel van het jaar in Polen. In het onderzoeksgebied is het in de zomer dat ze in Nederland zijn, gemiddeld acht tot tien maanden, omdat het dan oogsttijd is in de meeste kassen. Jan is een jongen van 25 jaar, die in een arbeidershuisje woont samen met zijn ouders. Toen ik binnenkwam bij Jan was hij net aan het skypen met zijn zus in Polen, en hij vertelde me direct toen hij afsloot dat hij dit vaak deed, hij mist ze, en vooral zijn kleine nichtje, die nog een baby is. Toch voelt hij zich thuis in Nederland, omdat zijn ouders hier ook wonen, en omdat hij zijn werk erg belangrijk vindt, wat hij hier wel heeft. Zo vertelde hij dat hij altijd graag weer naar huis wil als hij bijvoorbeeld twee weken in Polen is geweest omdat hij zijn werk erg mist. Jan houdt van zijn werk in de bouw, en vindt het belangrijk dat hij een baan heeft en geld voor zichzelf verdient.

HOME EN BELONGING

Vanuit het bovenstaande kunnen we al opmaken dat het niet een heel makkelijke vraag is wat hun thuis is, Polen of Nederland. Sterker nog, is deze vraag wel te beantwoorden? Om thuisgevoel te onderzoeken is het concept *home and belonging* van belang. Dit concept is een ‘vaag’ concept en kan op heel veel verschillende manieren ingevuld worden. Zoals Hedetoft en Hjort (2002:1) stellen: “*Home is where we belong*” really means “*home is where we feel we belong*”. Dit vind ik een goede uitspraak om mee te beginnen, thuis is namelijk in deze mondiale wereld niet meer waar we ‘horen’ want veel mensen weten niet eens meer waar ze ‘horen’. Mensen hebben meerdere huizen, of hebben op meerdere plaatsen in de wereld gewoond, of reizen constant naar verschillende

plaatsen. Zo is het ook bij Poolse arbeidsmigranten, zij reizen heen en weer tussen hun thuisland en Nederland. Na de vele gesprekken over hun thuis, is gebleken dat zij vaak ook helemaal niet weten waar zij thuis horen. Natuurlijk zeggen ze dat ze in Polen geboren zijn, en dat het in dat opzicht hun thuisland is, maar voelen ze zich er ook thuis? Jakub, die al lange tijd in Nederland woont, vertelt dat Nederland als thuis voelt, hij wil hier ook voorgoed blijven. Toch, als hij weer in Polen is, is dat ook thuis voor hem. Toen ik hem vroeg voor welk land hij was tijdens de olympische spelen zei hij: voor beide. Dit zegt iets over hoe moeilijk hij Polen los kan laten als thuisland. Dit roept de vraag op of het niet mogelijk is om meerdere thuislanden te hebben, op verschillende niveaus. Naar aanleiding van mijn onderzoek pleit ik ervoor dat dit mogelijk is. Voor veel Polen is het heel belangrijk om werk te hebben, en aangezien hun werk in Nederland is, is Nederland ook een belangrijk onderdeel van hun thuis. Hiernaast blijft Polen altijd trekken, omdat er familieleden en vrienden wonen, en dat het de plaats is waar ze zijn opgegroeid.

Het Engelse woord *belonging* wordt vaak vertaald als ‘thuishoren’ of ‘thuis voelen’, toch heeft dit woord een diepere dimensie. Het woord kan opgedeeld worden in twee woorden: *being* (zijn) en *longing* (verlangen). Toch hoeven deze twee termen niet bij elkaar te horen in deze mondiale wereld, waar iemand is, woont of werkt hoeft niet de plaats te zijn waar diens verlangen naar uitgaat. Hedetoft en Hjort verwoorden dit mooi:

“But what, for instance, if where we feel we belong does not match objective ascriptions of membership because ‘belonging’ separates into its two constituent parts: ‘being’ in one place, and ‘longing’ for another?” (Hedetoft en Hjort 2002:1)

Dit bovenstaande citaat verwoordt heel goed waar de Poolse arbeidsmigranten staan, namelijk het ‘zijn’ in Nederland en het verlangen naar een andere plaats, misschien niet per definitie naar Polen, maar wel naar hun familie. Dit maakt het nog iets complexer, het gaat dus niet alleen om het ‘zijn’ en ‘verlangen’ naar plaatsen, maar naar de zaken die ervoor zorgen dat een omgeving een ‘thuis’ wordt, dat zijn bijvoorbeeld familie en werk. “Polen en Nederland zijn beide thuis, of eigenlijk half thuis, er is namelijk altijd iets wat ik mis” zo verwoordde Barbara (25) het. Ze houdt van haar werk in de aardbeienkas in Nederland, en is blij dat ze samen met haar man hier is om geld te kunnen verdienen, maar ze mist haar familie en vrienden in Polen. Dat ‘iets’ wat Barbara, samen met heel veel andere Poolse arbeidsmigranten in Nederland mist, is dus niet het land Polen, ook niet hun huis in Polen maar de mensen in Polen. Hierop door redenerend stel ik dat plaats niet meer belangrijk is om een thuisgevoel te creëren in de huidige mondiale wereld, maar dat personen dat zijn, die familie, vriendengroepen of werkomgevingen vormen tot wat ze zijn. Zo stelt Auge in

Rapport en Dawson (1998) dat mensen altijd en tegelijkertijd nooit *at home* zijn.⁸ Ook Espiritu (2003:2) laat zien dat 'thuis' een private, huiselijke omgeving kan zijn maar ook een grotere, geografische plaats waar iemand behoort, zoals een gemeenschap of stad. Ook laat Espiritu (2003) zien dat mensen banden kunnen onderhouden met meer dan een groep of samenleving. De Jong en Bosch (2013) beschrijven in hun thesis het belang van *home making strategies* als het gaat over het creëren van een 'thuis'. Deze *strategies* houden onder andere een ervaring van nationalisme, religie of muziek, actief gebruik van symbolen en het opbouwen van sociale netwerken en gevoelens in (Mazumdar&Mazumdar 2009 in De Jong en Bosch 2013:11). Gevoelens van verbondenheid hebben invloed op deze strategieën. Mensen kunnen meerdere vormen van een 'thuis' hebben, zowel materieel gezien of in hun gedachten. De strategie die Poolse arbeidsmigranten gebruiken is werk, voor de Polen is hun werk in Nederland eigenlijk alles waarvoor ze hier zijn, en omdat dit zo belangrijk voor hen is willen ze hier alles wel van maken. Door hun werk van zo een groot belang te maken creëren ze hierdoor een thuis in Nederland. Vaak spreken ze ook over een fijne werkgever en fijne collega's waaruit blijkt dat de mensen ervoor zorgen dat ze zich 'echt thuis' voelen. Zo vertelde Waldek tijdens een gesprek na werktijd me over zijn baas, en hij was vol lof. Hij kon altijd bij hem terecht, ook als hij problemen heeft met zaken buiten het werk om. Ook vertelde Waldek dat hij liever naar zijn werkgever gaat met problemen dan naar het uitzendbureau, omdat deze vaak alleen maar zorgt voor meer problemen.

Een andere zeer belangrijke strategie voor de Poolse mensen in mijn onderzoeksomgeving is een heel transnationale, zij onderhouden veel contact met vrienden en familie in Polen om zich minder eenzaam te voelen in Nederland. Deze transnationale banden kunnen een spanningsveld opleveren met de integratie in Nederland, en de loyaliteit aan de natiestaat, terwijl anderen stellen dat de democratie juist versterkt wordt door de publieke erkenning en representatie van de multiële transnationale identiteiten, maar deze transnationale banden gaan vaak gepaard met een ontwikkeling van een sterke gemeenschap (Vertovec 2010:89-92). Zo is uit dit onderzoek ook gebleken dat Polen graag bij elkaar blijven, en met Poolse mensen contact hebben. Toch is dit maar een deel van hoe de werkelijkheid is. Het feit dat ze veel met andere Poolse mensen omgaan heeft vooral te maken met het feit dat ze geen of zeer weinig Nederlands en Engels spreken. De transnationale banden die ze onderhouden met Polen zorgt niet zozeer voor een ontwikkeling van een sterke Poolse gemeenschap. Ook zijn er geen transnationale Poolse organisaties in het dorp

⁸ In Fris en van de Wetering (2013): *I'm Born a Mennonite*. (Bachelorscriptie opleiding Culturele Antropologie)

waar ik onderzoek deed. Zo vertelden onder andere Jakub en Marcin mij dat het belangrijk is om niet met veel Polen bij elkaar te gaan wonen, maar tussen de Nederlanders te wonen. Dit is een interessant gegeven als dit vergeleken wordt met wat onder ander Vertovec (2009, 2010) schrijft over de ontwikkeling van een sterke gemeenschap in verband met transnationalisme. Volgens Vertovec kan transnationalisme zich manifesteren in een bepaald gevoel van bewustzijn. Er moet volgens hem namelijk een bepaald gemeenschappelijk bewustzijn of een bundel van ervaringen zijn die veel mensen bindt in sociale vormen of netwerken (Vertovec 2009:6). Hier gaat hij er al van uit dat transnationalisme te maken heeft met sociale netwerken, wat ik in twijfel trek. Er zijn wel grensoverschrijdende relaties, zoals eerder benoemd, maar deze kunnen ook persoonlijk zijn, of binnen familiebetrekkingen. In het geval van de Poolse arbeidsmigranten zorgen de transnationale banden er niet voor dat zij een sterke gemeenschap vormen in Nederland. Veel van hen willen juist niet te veel met elkaar te maken hebben, en veel Nederlanders leren kennen. Vaak gebeurt dit ongemerkt toch, omdat ze een gemeenschappelijke taal hebben, die hun dan toch weer verbindt. Zij worden dan misschien ook wel als transnationale groep die sterk op elkaar toetrekt gezien vanuit Nederland, maar door er met hen over te spreken heb ik een heel ander beeld gekregen, Polen willen graag meer contact met Nederlanders, en in het dorp kennen ze niet eens veel andere Polen dan alleen degenen met wie ze werken en bij wie ze in huis wonen.

Beweging staat centraal in de relatie tussen wezens en hun omgevingen (Kirby 2009:15). Het menselijk bestaan ontvouwt zich niet in plaatsen maar op paden, deze paden zijn weer met elkaar verbonden waar inwoners elkaar ontmoeten. Het is als een bol wol, hoe meer draden elkaar raken hoe groter de dichtheid van de bol (Ingold in Kirby 2009:33).⁹ Dit laat zien dat plaatsen niet meer het belangrijkste zijn om je ergens thuis te voelen en te identificeren, maar de paden waarop je wandelt, en als deze overeenkomen met die van de ander zal je je daarmee sneller verbonden voelen. Aan de hand van de voorgaande sub-paragraaf is duidelijk geworden dat Poolse arbeidsmigranten een heel duidelijk voorbeeld zijn van deze 'draden in een bol wol'. Hiermee is duidelijk geworden dat 'anderen' van invloed zijn op het vormen van een 'thuis' en een thuisgevoel door iemand. In het geval van de Polen in Nederland hebben hun familie in Polen en hun vrienden hier niet alleen invloed op maar ook de Nederlanders. Daarom zal het volgende hoofdstuk over de Nederlandse kijk op Poolse arbeidsmigranten gaan, en dan vooral de kijk van de Nederlanders die in hun belangrijkste omgeving staan, namelijk op het werk.

⁹ In Fris en van de Wetering (2013): *I'm Born a Mennonite*. (Bachelorscriptie opleiding Culturele Antropologie)

3. NEDERLANDSE GASTVRIJHEID

Na het interview dat ik met André had, praten we nog even na. Hij nodigt me uit een kijkje te nemen in de aardbeienkas, wat ik natuurlijk graag doe. In de kas is het warm, en terwijl we door de paden lopen zoemen de bijen en wespen om onze hoofden. We gaan op zoek naar Barbara, een Poolse medewerkster, om haar te vragen of ze toestemt in een gesprek met mij. André roept haar, in een mengelmoe van Nederlands en Engels. Als ze aan komt snellen vanaf haar plekje achter in een rij aardbeien glimlacht ze naar mij en stelt zich direct voor. Ja, natuurlijk wil ze wel een keer met me praten! André en ik lopen terug nadat we telefoonnummers uitgewisseld hebben, en Barbara weer aan het werk gaat. Ik denk terug aan die uitspraak die hij tijdens het interview deed: "Als morgen alle Polen uit Nederland vertrokken, zouden overmorgen de supermarkten leeg zijn, bij wijze van spreken." We praten er nog even over door. André is enthousiast over mijn onderzoek, en vraagt me het te sturen als het af is. Ook zegt hij dat het in de krant moet komen, omdat er steeds meer aandacht moet komen voor de Polen, in positieve zin.¹⁰

De uitspraak van André dat als morgen alle Polen uit Nederland vertrokken, overmorgen de supermarkten leeg zouden zijn, vond ik een erg interessante uitspraak. Hij sprak dit naar aanleiding van mijn vraag hoe er volgens hem in Nederland zou moeten worden gereageerd op Poolse arbeidsmigranten. Met, en in vervolg op deze zin, vertelde hij dat Polen meer respect zouden moeten verdienen in Nederland dan ze nu krijgen. Deze uitspraak hoorde ik meerdere malen van mensen die van dichtbij met Poolse arbeidsmigranten te maken hebben. En dat terwijl de mening van de media en politiek vaak heel anders klinkt. Iedereen heeft wel eens opmerkingen gehoord zoals 'ze pikken onze banen in' en we kennen ook allemaal het meldpunt op internet dat Geert Wilders op wilde richten voor klachten over Polen, Roemenen en Bulgaren. Veel verschillende meningen zijn er dus in Nederland over de komst van Poolse arbeidsmigranten, waardoor er ook in de media veel over wordt gesproken. Daarom zal dit hoofdstuk gaan over hoe er in Nederland gereageerd wordt op Poolse arbeidsmigranten, en hoe er volgens mijn informanten gereageerd zou moeten worden. Allereerst zal er gekeken worden naar wat de invloed van de komst van de Polen is op Nederland vanuit theorie, gekoppeld aan empirische gegevens, waarna er specifiek gekeken zal worden naar de publieke opinie en deze in verband zal worden gebracht met hoe de informanten, Nederlandse werkgevers of collega's van Poolse arbeidsmigranten, er tegenaan kijken.

¹⁰ Veldwerkaantekeningen 17-04-2014

3.1 DE INVLOED VAN TIJDELIJKE MIGRATIE

Vooraf na de koude oorlog is de tijdelijke arbeidsmigratie opgebloeid (Castles en Miller 2009:186). In hoofdstuk 1 is al ingegaan op hoe Poolse arbeidsmigranten binnen dit concept passen, nu zal er gekeken worden naar de invloed van deze migratie op het ontvangende land. Doordat deze vorm van migratie steeds meer voorkwam ontstonden er in de ontvangende landen ook steeds meer politieke systemen om hiermee om te gaan (Castles en Miller 2009). Zo is het in Nederland bijvoorbeeld nodig om een werkvergunning te krijgen als je niet woont binnen de Europese Unie. Vanaf mei 2007 kunnen Poolse arbeidsmigranten vrij werken in Nederland, zonder werkvergunning. De programma's die landen gebruiken voor tijdelijke arbeidsmigranten worden door Castles en Miller (2009:186) *temporary foreign worker* programma's genoemd, afgekort tot TFW, welke afkorting ik ook zal gebruiken. Staten hebben benadrukt dat het terugkeren van gastarbeiders naar hun thuisland door middel van deze TFW programma's mogelijke negatieve effecten van internationale migratie kunnen reduceren en zo een win-win situatie voor zowel het zendende als ontvangende land kunnen creëren (Castles 2006 in Castles en Miller 2009:187). Deze programma's zorgden voor een dualistische aanpak van migratie, landen willen de hooggeschoolde arbeidsmigranten wel houden maar de ongeschoolde migranten willen ze graag beperken in de lengte van hun verblijf (Castles en Miller 2009:188). Dit is ook te zien bij de Poolse arbeidsmigranten in Nederland, ze krijgen niet veel voorgeschoteld en er wordt van hen verwacht dat ze terugkeren. Of dit werkelijk gebeurt zal in nog op terugkomen. Dat het terugkeren van gastarbeiders zou zorgen voor het reduceren van negatieve effecten van migratie vind ik een vreemde opmerking. Nadat ik in het onderzoek veel heb gezien van de veranderingen (of dit ook problemen zijn is een andere vraag) die tijdelijke migratie met zich mee brengt, zowel in het zendende als ontvangende land, denk ik dat internationale migratie altijd zorgt voor 'problemen' binnen natiestaten.

Tijdelijke arbeidsmigratie kwam allereerst voort uit de vraag van een West-Europees land naar goedkope arbeidskrachten. Het idee hierachter was dat er roulatie zou zijn, arbeiders zouden tijdelijk komen en daarna zouden weer nieuwe arbeidskrachten aangenomen worden. Dit zou zorgen voor geen significante sociale of culturele consequenties voor het ontvangende land (Castles 2006:2). Het ging hierbij om het importeren van werk, en niet van mensen (Castles and Kosack 1973 in Castles 2006:3). Ook werd er van tijdelijke arbeidsmigranten verwacht dat ze lage lonen en condities zouden accepteren en zich niet in zouden laten met problemen rondom werk (Castles 2006:2). Zoals Castles ook aantoonde in zijn paper kan ik ook vanuit mijn onderzoek stellen dat

circulaire migratie wel degelijk zorgt voor significante sociale consequenties, en in mindere mate ook voor culturele consequenties, zowel voor de migranten als voor het ontvangende land. Culturele consequenties zijn er te zien in het feit dat er steeds meer Poolse levensmiddelenwinkeltjes worden geopend, en natuurlijk de Poolse werknemers in kassen zijn niet meer weg te denken. Een heel belangrijke sociale consequentie is dat er een groot debat is opgekomen in de politiek en de media sinds de Polen zijn toegestaan om naar Nederland te komen om te werken zonder speciale werkvergunning. Dit was al in 2007, en sindsdien is het debat alleen maar aangewakkerd. Uit bovenstaande zinnen blijkt wel dat tijdelijke migratie zeker een grote sociale impact heeft op een land, ik durf te stellen een hele grote, zoals ik in de rest van dit hoofdstuk duidelijk hoop te maken. Om te kijken hoe dit komt moeten we terug naar de arbeidsmigranten die voor de Polen naar Nederland kwamen, de Turken en Marokkanen in de jaren na de oorlog. Deze mensen kwamen ook om te werken en Nederland liet ze binnen, in de veronderstelling dat ze vanzelf terug zouden keren als ze het beter zouden hebben. Zoals we weten zijn er grote groepen gebleven, die Nederland mede gevormd hebben tot het land wat het nu is. Toch zijn deze groepen niet te vergelijken met Poolse arbeidsmigranten, die ten eerste een heel andere religie hebben, en ten tweede veel meer seizoensmigranten zijn, in de zomer komen ze, en in de winter gaan ze. Veel mensen zijn ook van mening dat de religie van de Turken en Marokkanen boosdoener is voor de angst die er heerst, namelijk de Islam. Deze angst zouden ze dus niet hoeven hebben voor Nederlanders. Maar waar komt dan de angst voor arbeidsmigranten nu vandaan? Is het toch een bepaalde vooronderstelling dat de volgende groep arbeidsmigranten ook zal blijven? Waaruit komen anders de negatieve reacties voort die in Nederland zo veelvuldig voorkomen met betrekking tot de Polen die hier komen om te werken? In het voorgaande hoofdstuk heeft u kunnen lezen dat ze zich zo weinig mogelijk bemoeien met Nederland, dus waarom zouden we bang moeten zijn?

ANGST VOOR DE 'VREEMDE'

In mijn gesprek met Nico, de relatiemanager van een uitzendbureau, komen we op de vraag in hoeverre Polen in Nederland geaccepteerd worden. We zitten samen in het kantoor, naast mij staat een rek waarop meerdere folders te vinden zijn met informatie voor iedereen die op welke manier dan ook baat kan hebben bij het uitzendbureau. Ook zie ik speciaal voor Poolse arbeidsmigranten folders. Nico vertelt mij vol vuur over zijn werk. Polen worden volgens Nico

*in deze regio over het algemeen geaccepteerd. Maar, zegt hij er ook bij, dit komt misschien ook wel doordat de Polen zich niet teveel met ons bemoeien.*¹¹

De uitspraak van Nico is opmerkelijk. Hij stelde hier eigenlijk dat Polen geaccepteerd worden door Nederlanders zolang ze zich niet teveel met hen bemoeien. Hierin ligt naar mijn mening heel veel opgesloten. Waarom gaf Nico direct als oorzaak voor het feit dat ze geaccepteerd worden dat ze zich weinig met ons bemoeien? Zouden ze minder snel geaccepteerd worden als ze zich meer met ons zouden bemoeien? En, een andere vraag, is deze acceptatie algemeen in Nederland?

In het verkiezingsprogramma van de Partij Voor de Vrijheid vinden we opvallende uitspraken over immigratie, en indirect ook over de komst van Polen in Nederland. Uitspraken als “de massa-immigratie is intens schadelijk voor Nederland” en “Wij vinden: migranten moeten 10 jaar in Nederland werken voor ze recht krijgen op sociale voorzieningen” zijn hier te vinden.¹² Een andere uitspraak van de PVV luidt als volgt: “De Partij voor de Vrijheid kiest liever voor een ‘sociaal Nederland’. Dat betekent bijvoorbeeld dat we onze arbeidsmarkt niet openzetten voor goedkope Roemenen en Bulgaren die hier onze mensen wegconcurreren.”¹³ Achter deze uitspraken schuilt een zekere angst, angst voor het vreemde. Om erachter te komen waar deze angst bij Nederlanders vandaan komt is het van belang om eerst te kijken naar de constructie van sociale groepen. Tajfel (in Coenders 2001) definieert een groep op basis van zowel externe als interne criteria. Externe criteria zijn karakteristieke kenmerken die individuen buiten een groep toekennen aan leden van een groep, terwijl de interne criteria refereren aan de identificatie van individuen met de groep. Waar individuen zich identificeren met een groep zullen zij zich contra-identificeren met andere groepen, hierdoor ontstaat de scheiding tussen *in-group* en *out-groups*, tussen ‘wij’ en ‘zij’ (Tajfel 1981 in Coenders 2001:4). Door in- en uitsluiting ontstaan logischerwijs conflicten tussen groepen, maar dan blijft nog steeds de vraag over waarom er een bepaalde angst is voor deze arbeidsmigranten onder een grote groep autochtone Nederlanders. De arbeidsmigranten zijn toch in de minderheid in Nederland en kunnen zo toch niet veel invloed uitoefenen, ook al hebben ze iets kwaads in de zin? Dit handelen van etnische groepen ten opzichte van elkaar heeft te maken met *framing*. *Framing* heeft alles te maken met sociale beweging en migratie. *Framing* veronderstelt een actief, processueel fenomeen dat *agency* en strijd impliceert op het niveau van realiteitsconstructie (Benford and Snow 2000:614). Goffman (1974 in Benford and Snow 2000:614) definieert *framing* als een schema van interpretaties dat individuen de mogelijkheid geeft om te lokaliseren, identificeren, bestempelen en waar te nemen. Mensen hebben *framing* nodig, om een beeld te

¹¹ Veldwerkaantekeningen 17-02-2014

¹² Verkiezingsprogramma 2012-2017 PVV, geraadpleegd op 24-12-2013

¹³ Verkiezingsprogramma 2012-2017 PVV, geraadpleegd op 24-12-2013

kunnen vormen van de werkelijkheid. Wij als mensen *framen* dus allemaal. Zoals Polen zich een beeld vormen van Nederlanders, vormen Nederlanders zich een beeld van Polen, als zijnde 'andere' mensen. Dit lijkt heel duidelijk, maar waarom heeft *framing* dan vaak een negatieve uitwerking? Appadurai (2006) stelt dat we terug moeten naar de 'wij versus zij' zaak, om deze vraag te kunnen beantwoorden. In deze theorie hebben we de 'zij' nodig om de grenzen van 'ons' af te bakenen (Appadurai 2006:50). Appadurai gebruikt de term *predatory identities* waarmee hij identiteiten bedoeld wiens sociale constructie en mobilisatie de ondergang van andere sociale categorieën vereist, die gedefinieerd worden als bedreigingen voor het bestaan van een sociale groep, gedefinieerd als de 'wij' groep. *Predatory Identities* zijn gebaseerd op claims over, en namens, een bedreigde meerderheid (Appadurai 2006:51-52). In een natiestaat zorgen deze *predatory identities* voor het bedreigen van de puurheid van een nationale eenheid, waardoor er binnen de meerderheidsgroep een frustratie ontstaat, en dus ook een soort angst voor deze minderheden (Appadurai 2006:53). Ook stereotypering is een term die hierin van groot belang is. Het concept stereotypering houdt het creëren en toepassen van gestandaardiseerde noties van de culturele verscheidenheid van een bepaalde groep in (Eriksen 2010:29). Eriksen (2010:29) stelt ook dat stereotypen zowel door de dominerende als de gedomineerde groep worden gebruikt. Stereotypen kunnen ook wel als de uitkomsten van *framing* gezien worden. Stereotyperingen zijn niet per definitie negatief en mensen hebben ze nodig om orde aan te brengen in een gecompliceerd sociaal universum. Verder zijn ze nodig om grenzen aan te duiden van de eigen groep (Eriksen 2010:29-30). Als we deze gegevens over stereotypen toepassen op de 'wij versus zij' zaak, zien we dat stereotypen wel degelijk op een negatieve manier gebruikt kunnen worden. Hiermee stel ik niet dat ze per definitie negatief zijn, en ben ik het met Eriksen (2010) eens dat ze soms nodig zijn, maar juist stereotypen kunnen ook voor negatieve reacties op bepaalde groepen zorgen. Als we dit toepassen op de Poolse arbeidsmigranten in Nederland, zien we ook hierin een frustratie opkomen vanuit Nederland: 'ze horen hier niet' en andere hierop lijkende uitspraken worden gehoord. Men is bang dat ze zullen verweven met de Nederlandse cultuur en zo de puurheid van de Nederlandse natiestaat zouden bedreigen. Stereotypen als: 'ze drinken teveel', 'ze spreken geen Nederlands' en 'ze maken een rommel van hun huizen' die ik allemaal wel heb gehoord tijdens mijn onderzoek, spelen in deze angst een grote rol. Ook de taal is hierin een belangrijke component gebleken. Een mooi voorbeeld hiervan was toen ik in de pauze aankwam op een groot bedrijf, waar veel Poolse arbeidsmigranten werken. De Poolse mensen waren in de meerderheid en zaten verspreid over de kantine-ruimte. Eén hoekje was een uitzondering, waar Nederlandse mannen zaten. Ik schoof, nadat ik enkele gesprekjes gevoerd had met Poolse mensen (waarvan de meeste in gebrekkig Engels of

met handen en voeten waren), bij hen aan tafel, en vroeg hen of ze altijd zo gescheiden zaten. De mannen keken me aan of ik een vreemde vraag had gesteld, ja natuurlijk, we kunnen elkaar toch niet verstaan? Toen ik verder vroeg of dit de enige oorzaak was stelden ze dat dit wel de hoofdoorzaak was, en niet dat zij Polen zijn. Toch, na ook andere observaties wil ik stellen dat een andere taal ook de angst voor het vreemde versterkt, als je de ander namelijk niet kunt verstaan, hoe kun je dan weten wat hij of zij over je te zeggen heeft? Ook bleek dus uit het gesprek met de Nederlandse mannen dat zij niet proberen het gesprek aan te gaan met de Polen, terwijl dat ook een optie zou zijn, met handen en voeten, in gebrekkig Engels, elkaar beter te leren kennen. Anderson (2006) spreekt in zijn betoog over nationalisme ook over taal, waar ik in het vierde hoofdstuk nog op terug zal komen.

Om terug te komen op de uitspraken van de Partij Voor de Vrijheid aan het begin van deze subparagraaf kunnen we dus stellen dat deze angst geuit wordt in negatieve beelden over de bepaalde *out-group*, in dit geval de Poolse arbeidsmigranten. Of deze uiting relevant is en of we hier als natiestaat iets aan hebben zal in het laatste hoofdstuk uitvoerig worden besproken. Nu zal ik eerst ingaan op hoe de werkgevers die ik gesproken heb naar de Polen kijken en dit in verband brengen met de publieke opinie.

ANGST OP LOKAAL NIVEAU?

Dat de angst op grootschalig niveau zo werkt, zegt nog niets over hoe het op lokaal niveau is. Het lijkt wel alsof men in een dorp minder bang is voor de bedreiging van de natiestaat. Op de onderzoekslocatie leven Polen en Nederlanders vredig langs elkaar heen of zelfs samen met elkaar. Er lijkt geen angst te zijn, sterker nog, er is geen angst, in ieder geval niet onder degenen die echt contact hebben met Poolse arbeidsmigranten. De enige 'angst' die zij kennen is de druk van buitenaf, van dat er iets van gezegd wordt dat zij Polen in dienst hebben door Nederlanders die het niet goedkeuren dat ze hier zijn. De werkgevers die ik gesproken heb, samen met de mensen van de uitzendbureaus, benadrukken dat als de Poolse economie omhoog zou gaan, en daarmee volgens hen de meeste Polen terug zullen gaan naar Polen, we een probleem zullen krijgen in voornamelijk de tuinbouwsector in Nederland. Nico, de relatiemanager van een uitzendbureau stelde dat ze dan op zoek zullen moeten naar nieuwe uitzendkrachten uit andere landen zoals Bulgarije en Roemenië, omdat er volgens hem nooit genoeg zullen zijn in Nederland die het werk in de tuinbouw willen en kunnen doen. Van Polen weten we nu de mentaliteit, en graag zouden we deze mensen houden als arbeidskrachten. Dit zegt ook iets over het feit dat ze het ook binnen uitzendbureaus en bedrijven graag bij het oude vertrouwde willen houden. Ze willen helemaal niet graag 'andere buitenlanders'

binnenhalen, zolang de Polen blijven komen om voor hen te werken. De uitspraak van Nico in de vorige sub paragraaf laat dit ook zien. Hoe werkt de theorie van Appadurai en die van Tajfel dan op lokaal niveau? Eigenlijk is op lokaal niveau te zien dat er een stap voor de angst geleefd wordt, namelijk dat het idee heest dat ‘zolang we elkaar niet lastig vallen, we best naast elkaar kunnen leven’. Er schijnt geen last te zijn van de in- en uitsluiting waar zowel Appadurai als Tajfel over spreken. Er is wel een sprake van een soort in- en uitsluiting, maar deze gaat niet per definitie uit van de meerderheidsgroep. Zoals we in het eerste hoofdstuk konden zien willen ook de Polen graag op zichzelf blijven, en dit komt niet per definitie door de Nederlanders. Zo vertelde Nico, de relatiemanager van het uitzendbureau mij dat Polen graag zoveel mogelijk op zichzelf blijven, dit heeft volgens hem ook te maken met het feit dat ze hier tijdelijk zijn en hier niet hun volledige leven op kunnen bouwen. Wel is het dus een feit dat er voor het oog niet veel interactie is tussen Polen en Nederlanders. Toch hoorde ik van werkgevers ook andere verhalen, waar ik later nog op terug zal komen. Er is niet veel angst te ontdekken onder de Nederlandse inwoners op de onderzoekslocatie. Wel hoorde ik vaak: “zolang ze ons maar met rust laten, vinden we het best dat ze naast ons wonen” of dergelijke reacties.

3.2 DE OPINIE VAN NEDERLAND

Zoals we gezien hebben komt er uit het feit dat er tijdelijke arbeidsmigranten in een bepaald land zijn een bepaalde angst voort onder de burgers van dat land. Over Nederland is ook al wel iets gezegd, maar hier zal dieper ingegaan worden op hoe Nederland tegen de Poolse arbeidsmigranten als specifieke groep aankijkt. Daarom zal in deze paragraaf eerst worden ingegaan op de publieke opinie aan de hand van politiek en de media en daarna zal er gekeken worden naar de opinie van werkgevers over de Polen die zij in dienst hebben.

DE PUBLIEKE OPINIE

De meningen over Poolse arbeidsmigranten zijn verdeeld in Nederland, horen we aan de ene kant: ‘ze pikken onze banen in’, aan de andere kant hebben we ze nodig, als goedkope arbeiders om onze economie op de rails te houden. We hebben in de vorige paragraaf al gezien hoe de Partij Voor de Vrijheid hierover denkt, en we weten dat de PVV negatief staat tegenover de arbeidsmigratie van Oost Europeanen in het algemeen. Aan de andere kant is er in de politiek een heel ander geluid te horen, namelijk die van de voorstanders van (onder andere) Poolse arbeidsmigranten, zo stelde het CDA in de Volkskrant in augustus dat Nederland juist blij zou moeten zijn met arbeidskrachten van buiten, omdat zonder de Polen de paprika veel duurder zou zijn. Zij hebben juist als negatief punt

dat de arbeidsomstandigheden van deze arbeidsmigranten veel te gering zijn, en hier moet volgens hen iets aan gedaan worden.¹⁴ Duidelijk is dat Polen zorgen voor veel ophef in de media. Toen ze net in Nederland waren, waren er over het algemeen negatieve stemmen, in de crisis bleken de arbeidsmigranten toch hun steentje bij te kunnen dragen voor de economie van Nederland en nu de crisis minder lijkt te worden, wordt min of meer van de Polen verwacht dat zij zich terug zullen trekken. Aan de andere kant blijken arbeidsmigranten nog steeds nodig, nu ook uit Roemenië en Bulgarije arbeidsmigranten geen werkvergunning meer nodig hebben om in Nederland te werken.

*'Nederlandse uitzendbureaus die in Polen actief zijn, gebruiken volgens de gemeente een schijnconstructie. Daardoor zijn de Polen goedkoper dan Nederlandse werknemers, waardoor er sprake is van oneerlijke concurrentie.'*¹⁵

*Ook blijken uitzendbureaus en onderaannemers op grote schaal de vastgelegde regels te ontduiken. Daarom is er nu in Brussel nog een richtlijn in de maak. Hou je vast: een handhavingsrichtlijn op de detacheringsrichtlijn [...] Je moet boetes grensoverschrijdend kunnen opleggen.' Alleen is de nieuwe handhavingsrichtlijn in de ogen van de FNV een 'tandeloze tijger.' 'In diensten gaat het allemaal om tussenconstructies,' licht Passchier toe. 'Het is een warboel van intermediairs, uitzendbureaus en onderaannemers.' En die verzinnen allemaal listen om de loonkosten te drukken. Zoals wurgcontracten, waarbij mensen de helft van hun loon moeten afdragen voor huisvesting en reiskosten.'*¹⁶

Bovenstaande uitspraken laten zien dat ook over de manier waarop uitzendbureaus omgaan met Poolse arbeidsmigranten veel ophef is. Er wordt gesproken over 'schijnconstructies' en uitbuiting van de arbeidsmigranten. De tweede uitspraak laat zien dat richtlijnen er niet per definitie voor zorgen dat er uitbuiting plaatsvindt. Toch ontstaat de laatste tijd een ander probleem voor de uitzendbureaus, namelijk de Polen zelf steeds meer gaan uitzoeken hoe het Nederlandse financiële systeem in elkaar steekt en waar ze recht op hebben. Ook kijken ze veel naar andere arbeidsmigranten, hoeveel zij moeten betalen aan huur en hoeveel zij verdienen bijvoorbeeld, en dat vergelijken ze dan. Er ontstaat hierdoor een steeds grotere concurrentie tussen uitzendbureaus in Nederland waardoor er de schijnconstructies ontstaat die hierboven ook al genoemd werden. Er wordt op talloze manieren geprobeerd de arbeid zo goedkoop mogelijk te houden, en aan de andere kant de Poolse arbeidsmigranten tevreden te houden. In een interview met een relatiemanager van een uitzendbureau in de onderzoeksomgeving (een persoon die aanspraakpunt is voor in dit geval

¹⁴ <http://www.volkskrant.nl/vk/nl/3184/opinie/article/detail/3499284/2013/08/27/Noodklok-arbeidsmigratie-Zonder-Polen-zou-een-paprika-veel-duurder-zijn.dhtml>, geraadpleegd op 06-01-2014

¹⁵ <http://nos.nl/artikel/460910-schijnconstructie-poolse-arbeiders.html>, geraadpleegd op 18-12-2013

¹⁶ <https://decorrespondent.nl/871/maximaal-n-pool-per-twaalf-vierkante-meter/22323730-c9b91e1a>, geraadpleegd op 06-06-2014

de Poolse arbeidsmigranten bij het uitzendbureau) werd mij duidelijk dat uitbuiting op heel veel verschillende manieren kan gebeuren. Bijzonder was ook dat de man, die zelf voor een uitzendbureau werkt, de uitbuiting zeker niet ontkende, hij stelde dat het heel veel gebeurt. Hij stelde ook dat uitbuiting veel voorkomt omdat Polen bij wijze van spreken een makkelijke buit zijn. Zij durven er vaak niets van te zeggen in de angst dat zij hun baan kwijt zullen raken, of omdat ze niet weten op welke manier zij deze zaken in Nederland aan moeten kaarten. Ik vroeg hem of er geen controle is. Hij vertelde mij dat de inspectie wel komt kijken, maar dat die alleen maar controleert op het minimumloon, als dat klopt is er verder niets aan de hand. Maar juist buiten het loon om worden ze uitgebuit, door bijvoorbeeld boetes op te leggen als ze hun huizen niet netjes houden of teveel huur te vragen. De man spreekt hier open over en stelt dat het juist steeds meer van belang wordt dat uitzendbureaus eerlijk zijn tegenover arbeidsmigranten.

Verder vertelde de relatiemanager dat hij veel negatieve reacties krijgt van andere Nederlanders over het feit dat ze bij het uitzendbureau veel Poolse mensen in dienst hebben. Vaak krijgt hij de reacties dat ze meer Nederlanders aan het werk zouden moeten hebben, omdat er genoeg Nederlanders zijn zonder baan. Maar, stelde hij, deze mensen zien niet in dat Polen nodig zijn voor de Nederlandse economie. Er zijn niet veel Nederlanders die zo hard willen werken voor een dergelijk laag loon. Ook is het zo dat er werkgevers zijn die niet meer anders willen dan Poolse medewerkers en het uitzendbureau hier specifiek om vragen. Het uitzendbureau zou dus kunnen stoppen met het aantrekken van Poolse mensen, maar dit zou de Nederlandse economie niet goed doen. Dit beaamde ook één van de eigenaren van een komkommerkwekerij, hij stelde dat Nederlanders te verwend zijn geworden en niet meer willen werken voor het minimumloon. Hij heeft zelfs eens meegemaakt dat een Nederlander zei dat hij liever voor vijftig cent minder per uur op de bank bleef zitten dan dat hij het zware werk in de kassen zou doen. Het ligt dus volgens hem, en met hem vele andere eigenaren van tuinbouwbedrijven, aan het Nederlandse systeem dat er zoveel Polen in Nederland komen werken, en niet aan de mensen die ze in dienst nemen. Over dat systeem hebben meer mensen iets aan te merken. Thomas Vanheste schreef een artikel in 'De Correspondent' over vijf kritiekpunten op het vrije verkeer. Eén van deze kritiekpunten, en wel de eerste die hij noemt, is dat Oost Europese gastarbeiders naar Nederland komen om van onze uitkeringen te profiteren. Premier David Cameron noemde dit "uitkeringstoerisme".¹⁷ President Cameron nam hier maatregelen voor, een voorbeeld van een maatregel hiertegen was dat

¹⁷ <https://decorrespondent.nl/871/maximaal-n-pool-per-twaalf-vierkante-meter/22323730-c9b91e1a>, geraadpleegd op 06-06-2014

migranten minder uitkeringen kunnen krijgen dan inwoners van Engeland. Hij stelde dat het belangrijk is om mensen van in andere landen van de Europese Unie te laten zien dat het in Engeland niet makkelijker is om uitkeringen aan te vragen.¹⁸ Hoe zien de Polen dit zelf? Na veel gesprekken kwam ik erachter dat dit voor Polen mede een belangrijke drive is om naar Nederland te komen, de uitkeringen. Ze krijgen bijvoorbeeld ook kinderbijslag voor hun kinderen die nog in Polen zijn door hier te werken, wat hen vaak erg goed uitkomt. Toch is dit niet de belangrijkste reden om hier te zijn, al speelt het wel met de belangrijkste reden mee, meer geld te verdienen dan in Polen.

Polen komen dus mede om van onze uitkeringen te profiteren. Dit zou zoveel mogelijk tegen moeten worden gegaan en er zouden strenge regels voor moeten komen, stelt onder andere premier David Cameron van Engeland. Polen zijn een goed voorbeeld van de toegenomen mobiliteit binnen de Europese Unie. Veel landen binnen deze Europese Unie kennen een verzorgingsstaat, waaronder ons land. De vraag die dan opkomt, is of een verzorgingsstaat mobiliteit wel aankan, wat in het volgende hoofdstuk besproken zal worden.

WERKGEVERS OVER 'HUN' POLEN

"Polen als werknemers was niet onze eerste optie, maar als het niet anders kan, kun je het ons toch niet kwalijk nemen dat we Polen in dienst hebben?"

De uitspraak hierboven werd gedaan door Henk, een komkommerkweker in het tuinbouwgebied van mijn onderzoek. Henk is een relatief jonge eigenaar, van rond de dertig. Hij bestuurt het bedrijf samen met zijn vader en broer. Het bedrijf is groot en erg ruim opgezet. Om binnen te komen moet je eerst op een bel duwen en wachten tot je via de intercom binnen wordt gelaten. Het gesprek dat we voerden vond plaats in Henks kantoor, een ruimte in de grote loods, waar de komkommers verpakt worden. Henks kantoor was netjes opgeruimd, en nadat hij me een kop koffie aangeboden had, staken we van wal. Henk was op mijn vraag waarom hij Polen in dienst had direct in de aanval gegaan. Hij vertelde mij dat hij het erg jammer vond dat de Nederlanders niet bij hem willen werken, ze hebben hun best ervoor gedaan, zo zei hij. Hij vertelde dat voor hen Polen de uitkomst waren, anders zou hun bedrijf het niet gered hebben in het begin van de crisis. Mark, De eigenaar van een paprikabedrijf beaamde dit: "Nu de Polen hier al zo lang werken sturen we ze niet zomaar weg, eerst waren de Polen er voor ons, nu zijn wij er ook voor hen. We hebben in elkaar geïnvesteerd." Mark toonde in ons gesprek steeds hoe belangrijk zijn medewerkers voor hem

¹⁸ <http://www.bbc.com/news/uk-politics-25114890>, geraadpleegd op 06-06-2014

waren, en hij deinsde er niet voor terug om voor hen op te komen. Zijn vriendelijke reacties op vragen van zijn werknemers ontgingen me niet, en ook de werknemers die ik sprak vonden hem een heel fijne werkgever. Hij vertelde me dat hij er graag wil zijn voor de mensen die nergens anders meer aan het werk kunnen, in dat opzicht is zijn bedrijf haast een sociale werkplaats te noemen. Terwijl hij vertelde wat voor mensen er allemaal werkten wees hij de auto's van de mensen aan: "kijk, die zwarte auto, die is van een meisje die door drugsgebruik nergens meer aan het werk kon, wij hebben haar een kans gegeven." De werknemers die er nu werken, worden ook in alles gesteund door Mark en zijn broer, die samen het bedrijf besturen. Hierin maken ze absoluut geen onderscheid tussen Polen en Nederlanders. Uit bovenstaande ervaringen blijkt een opvallend gegeven, namelijk de Nederlandse werkgevers voor hun Poolse medewerkers opkomen. Veel werkgevers die ik sprak werden verontwaardigd als ik hen vroeg hoe er in Nederland gereageerd wordt op het feit dat zij Poolse arbeidsmigranten in dienst hebben. Vaak krijgen ze de vraag waarom ze geen Nederlanders in dienst hebben, maar volgens de werkgevers begrijpen deze mensen niet hoe belangrijk de Poolse medewerkers zijn voor de Nederlandse economie. Of de werkgevers wel eens problemen hebben gehad met Poolse medewerkers? Sommigen kunnen enkele verhalen benoemen, maar allemaal benadrukken dat de problemen niet ontstaan doordat zij Polen zijn, maar alleen door bijvoorbeeld hun karakter; "het had net zo goed een Nederlander kunnen zijn die deze problemen veroorzaakte." De werkgevers prijzen Poolse medewerkers om hun nooit aflatende werklust, en hun houding ten opzichte van hun meerdere; "daar kunnen sommige Nederlanders nog wat van leren."

Werkgevers profiteren van de arbeid van Poolse arbeidsmigranten en vanuit dat oogpunt zou het logisch zijn dat ze positief zijn over Poolse arbeidsmigranten. Toch is dit naar mijn mening niet de enige reden, de werkgevers leren hun Poolse medewerkers namelijk persoonlijk kennen, en nemen het voor hen, en daarmee (misschien wel ongemerkt) voor de hele groep Poolse arbeidsmigranten op. Waarom? Omdat ze een positief beeld hebben gekregen van de Polen, en dit mee willen geven aan de rest van Nederland, om zo te laten zien dat Polen niet 'die groep mensen die alleen maar werken en in de tijd dat ze vrij zijn zuipen' zijn, maar dat zij ook personen zijn met persoonlijke karakters en allemaal een eigen verhaal. Veel van deze verhalen zijn heftig. Zo vertelde een eigenaar van een witlofbedrijf mij dat hij een duidelijke regel heeft in zijn bedrijf: als er gedronken wordt kunnen ze direct vertrekken. Toch paste hij deze regel een keer niet toe, namelijk bij een Poolse medewerker. Van deze man had hij al vaker gemerkt dat hij naar alcohol rook, maar hij kende zijn achtergrond: een vrouw in Polen met borstkanker, en de man werkte hier om de behandelingen

voor zijn vrouw te kunnen betalen. “Hoe kan ik hem ooit wegsturen als ik weet dat hij dan niet genoeg geld heeft om de behandelingen voor zijn vrouw te kunnen betalen?” zo stelde deze werkgever. Ook vertelde hij erbij dat hij van de man wist dat hij er veel moeite mee had zo ver bij zijn zieke vrouw vandaan te zijn en daarom waarschijnlijk steeds weer alcohol dronk. Deze werkgever ging het aan het hart, hij vertrouwde zijn Poolse werknemer en had respect voor wat hij deed voor zijn vrouw. Allemaal redenen waarom hij hem niet wegstuurde. Werkgevers leren ‘hun mensen’ dus kennen, wat ervoor zorgt dat ze meer medeleven tonen dan mensen die ze totaal niet kennen. Doordat ‘hun mensen’ Pools zijn, en ook weer Poolse vrienden en familie hebben, zorgt dit vaak voor een heel ander, of nieuw, beeld van Polen in het algemeen bij de werkgevers. Met deze gegevens wil ik terugkomen op de theorie van Appadurai (2006), dat *predatory identities* zorgen voor een angst, namelijk dat zij het nationale gevoel zouden verminderen. Dat deze theorie klopt is duidelijk te zien aan de reactie van Nederland in het algemeen. Toch wil ik hier kanttekeningen bij plaatsen naar aanleiding van het voorgaande. De interactie tussen Nederlandse werkgevers en Poolse werknemers laat zien dat het met elkaar omgaan ervoor zorgt dat de angst voor de Poolse cultuur verdwijnt. Nederlandse werkgevers zijn helemaal niet bang dat Poolse werknemers een te prominente plaats in zullen nemen in de Nederlandse samenleving. Interactie neemt de angst dus weg, en ook al is dit maar op lokaal niveau, het laat wel heel goed zien wat er belangrijk is om verschillende culturen naast elkaar te laten leven. Hiermee wil ik mee aansluiten met wat Modood (2013) zegt, namelijk dat groepen verschillend reageren op bepaalde zaken, maar individuen ook, en elke groep bestaat uit individuen dus door de individuele complexiteit te erkennen kan multiculturalisme blijven bestaan (Modood 2013:109). We moeten dus niet in de verschillen blijven hangen, maar erkennen dat deze er zijn door middel van interactie. Rattansi zegt hierover:

“The goal would be to create accommodations between ethnic groups and other communities that also create a sense of ‘we-ness’ rather than serve to entrench sentiments of ‘us’ and ‘them’.” (Rattansi 2011:161)

Dit stelt Rattansi na een betoog voor het her overdenken van het multiculturalisme. Zoals hij het stelt wil ik het ook benadrukken, samen met mijn informanten, die er dit ook aan me meegaven: we moeten denken in ‘wij’ en niet in een verschil tussen ‘ons’ en ‘zij’ om een goede multiculturele staat te vormen.

Ook in dit hoofdstuk is beweging een belangrijk woord gebleken. Zoals aan het einde van het eerste hoofdstuk naar voren is gekomen zijn onze levenspaden met elkaar verweven als draden in een bol wol, en hoe meer draden elkaar raken, des te groter is de dichtheid van de bol (Ingold in Kirby

2009:33). Door de toenemende mobiliteit van mensen raken de paden elkaar steeds meer, en zijn we op allerlei manieren met anderen op deze wereld verweven, zoals ook gebleken is uit het voorgaande hoofdstuk. Maar wat is dan de rol van de natiestaat in dit geheel? Kan de natiestaat hieraan bijdragen? En hoe kan het multiculturalisme bestaan binnen de natiestaat? Hierover zal het laatste hoofdstuk gaan.

4. EEN NATIESTAAT MET ARBEIDSMIGRANTEN

Na de voorgaande twee hoofdstukken zal het onderwerp in dit hoofdstuk op een iets abstracter niveau worden getrokken. In dit hoofdstuk zal namelijk naar aanleiding van de contacten tussen Polen en Nederlanders die in de voorgaande hoofdstukken uitvoerig zijn behandeld, ingegaan worden op wat de invloed is van tijdelijke migratie op de natiestaat, en wat dit te betekenen heeft voor Nederland als natiestaat. Daarom zal er in dit hoofdstuk eerst ingegaan worden op hoe Nederland momenteel in elkaar steekt, als een soort multiculturele natiestaat. Daarna zal er worden gekeken naar of de natiestaat nog wel stand zal kunnen houden, aan de hand van de gegevens die voort zijn gekomen uit dit onderzoek, en gekeken worden naar hoe Poolse arbeidsmigranten dan binnen deze natiestaat passen.

4.1 NEDERLAND: EEN MULTICULTURELE NATIESTAAT

Het is woensdagochtend, en ik fiets naar het huis van Jan voor een gesprek. Als ik er ben en de fiets tegen de muur heb gezet bel ik aan. Er wordt opengedaan door een ruig uitziende man met ontbloot bovenlijf waarop vele tatoeages prijken. Hij ziet er bezweet uit en kijkt me eerst een beetje verward aan. Ik begroet hem en zeg waarvoor ik kom. Dan breekt er een grote glimlach door op zijn gezicht, en hij zegt in goed Nederlands: "Oh, is het al tien uur, ja kom binnen" en gaat me voor naar de kamer. "Sorry hoor", verontschuldigt hij zich, "ik was net aan het trainen" terwijl hij snel een T-shirt aantrekt. Hij vraagt me wat ik wil drinken, biedt me een stoel en we steken van wal. Op mijn vraag wat voor hem de belangrijkste verschillen zijn tussen Polen en Nederland, vertelt hij dat hij het bijzonder vindt hoe tolerant Nederlanders zijn, en dat dit in Polen heel anders is. Dan vertelt hij ook dat hij dit in Polen graag anders zou zien. Hij heeft bijvoorbeeld een goede kennis in Polen die zigeuner is, maar hij kan er niet echt vrienden mee zijn, dan zouden zijn Poolse vrienden hem namelijk laten vallen. Als ik vraag of hij op het gebied van tolerantie is veranderd door Nederland, geeft hij bevestigend antwoord: "doordat ik in Nederland geaccepteerd wordt, voel ik het nu ook meer als mijn plicht om anderen te accepteren."¹⁹

Bovenstaand vignet laat niet alleen de gastvrijheid zien van Poolse mensen, maar ook beschrijft het een belangrijk verschil tussen Nederland en Polen, voor de Poolse arbeidsmigranten. In het eerste hoofdstuk is dit ook al aan bod gekomen, maar nu zal er dieper op ingegaan worden, hoe komt het dat Nederlanders tolerant zijn, en tegelijkertijd een angst hebben voor andere culturen? Dit is een

¹⁹ Veldwerkaantekeningen 23-04-2013

vreemde observatie, het duidt op een tegenstrijdigheid. Waar komt de tolerantie vandaan? En wat is de rol van de multiculturele natiestaat hierin? Daarom zal er nu eerst ingegaan worden op wat multiculturalisme nu eigenlijk inhoudt, en wat dat betekent voor Nederland.

MULTICULTURALISME EN MOBILITEIT

Nederland wordt over het algemeen gezien als een multicultureel land, maar wat is multiculturalisme eigenlijk? En is multiculturalisme nog wel de juiste term om te gebruiken? Onder andere Modood (2013) stelt dat multiculturalisme meer is dan alleen het feit dat er verschillende culturen in een natie leven. Hij stelt zelfs dat multiculturalisme een vorm van integratie is (Modood, 2013:13). Er valt over te twisten of dit zo is, toch zijn de meeste sociale wetenschappers het er wel over eens dat er bij multiculturalisme naar meer gekeken wordt dan alleen maar naar meerdere culturen binnen een land. Multiculturalisme is geen vaststaand begrip, maar het is fluïde, wat inhoudt dat dit begrip gevormd en hervormd kan worden, naar de verschillende omstandigheden waarbinnen dit begrip fungeert. Hierbij komen dus ook verschillende begrippen kijken, zoals etniciteit, nationalisme, secularisme en integratie. Ook Kymlicka (1995) beschrijft wat multiculturalisme volgens hem betekent. Hij stelt dat de term 'multicultureel' veel verschillende vormen van cultureel pluralisme bevat en overkoepelt (Kymlicka 1995:10). Multiculturalisme blijkt een term te zijn die heel verschillend is in elke verschillende, laten we daarom kijken naar wat het multiculturalisme in Nederland inhoudt. Rattansi (2011:18-21) beschrijft waaruit volgens hem in Nederland het multiculturalisme bestaat. Hij stelt dat de Nederlanders zelf zelden naar hun politieke activiteiten refereerden als multicultureel, maar ze bestempelden het als 'etnische minderheden politiek'. Hierin werd ook veelal de term 'plurale samenleving' aangehaald. Juist vanuit de buitenwereld werd de Nederlandse politiek gezien als multicultureel (Rattansi 2011:20). Op de etnische minderheden politiek, zoals het in Nederland wordt genoemd, kwam vanaf de jaren 1990 steeds meer kritiek. Terwijl er aan de ene kant een erkenning was van Nederland als een officieel immigratie land en een multiculturele samenleving, kwam er aan de andere kant veel kritiek op de manier waarop immigratie plaatsvond in Nederland. De kritiek ging erover dat de politiek gefaald had in het integreren van etnische minderheden, zowel in economische als in culturele zin (Rattansi 2011:20). Rattansi kijkt hierbij, net als vele wetenschappers, vooral naar de moslims in Nederland, aangezien zij een grote, religieuze minderheidsgroep zijn in Nederland. Al gaat het hier over een heel andere minderheidsgroep, over het al dan niet integreren van Poolse

arbeidsmigranten is ook veel ophef geweest. En juist door de arbeidsmigratie van onder andere Polen in Nederland zien we de fluiditeit van de multiculturele samenleving in Nederland.²⁰

Modood stelt dat multiculturalisme eigenlijk nog een stap verder gaat dan integratie. Waar integratie individuen erkent, erkent multiculturalisme groepen (Modood 2013:44,46), dit is tenminste hoe het zou moeten zijn. Hoe passen Poolse arbeidsmigranten dan binnen dit multiculturalisme? Zij maken deel uit van multicultureel Nederland, maar zijn verre van geïntegreerd in Nederland. Hoe passen zij binnen het multiculturele Nederland? Uit het voorgaande hoofdstuk voortgekomen lijkt het wel alsof Nederland dit zelf ook niet goed weet, en dat er juist daardoor een verward gevoel ontstaat bij deze migranten, ze zijn er wel, maar ook weer niet, ze wonen wel in Nederland, maar leven zij ook in Nederland? En de manier waarop zij leven is vaak zo verschillend als de manier waarop Nederlanders leven. Wat houdt integratie dan eigenlijk nog in? Ze spreken vaak niet eens de Nederlandse taal. Door hun komen we op wat mobiliteit te maken heeft met multiculturalisme. Dit is natuurlijk duidelijk, er is in de voorgaande hoofdstukken al gesproken over migratie, wat alles te maken heeft met zowel mobiliteit als multiculturalisme.

Toch is het goed om nog even naar het concept mobiliteit te kijken in verband met Poolse arbeidsmigranten. Arbeidsmigratie en andere vormen van tijdelijke migratie ontstaan door de steeds grotere vrijheid in mobiliteit voor mensen. Veel mensen kunnen over de hele wereld reizen zonder ergens tegen te worden gehouden, maar niet iedereen kan dat. Bauman (1998) spreekt over migranten in termen van *vagabonds* en *tourists*. De *tourists* zijn hierin de mensen die legaal en vrij kunnen migreren, de *vagabonds* zijn degenen die nauwelijks bewegen of illegaal in verschillende landen verblijven. Hierin laat Bauman zien dat er een ongelijkheid is in mobiliteit van mensen. Poolse arbeidsmigranten kunnen dan worden gezien als *tourists*, maar deze opdeling kent ook overlapping, die heel duidelijk te zien is bij Poolse arbeidsmigranten, zoals Paalman (2008) ook al beschreef. Poolse arbeidsmigranten zijn hier namelijk wel uit vrije wil, en ook legaal, maar in hoeverre 'moeten' zij naar Nederland om te werken? Zoals beschreven in de voorgaande hoofdstukken hebben sommigen van hen geen keus, omdat ze bijvoorbeeld een zieke vrouw thuis hebben, waarvoor ze geld nodig hebben. Zo vertelde Kasia ook dat zij moet werken in Nederland, omdat haar man werkloos is. Ze hebben een huis op het platteland, waar nog wel eens wat aan moet gebeuren, dit kan haar man beter doen, en daarom kwam zij naar Nederland om geld te verdienen. Ze vertelde verder dat ze drie kinderen heeft, en dat ze door haar werk in Nederland

²⁰ In van de Wetering (2013): Poolse arbeidsmigranten: een bedreiging voor Nederland? (Position Paper Multiculturalisme in Vergelijkend Perspectief)

veel meer kinderbijslag krijgt. Aan de manier waarop ze het vertelde en de verdrietige blik in haar ogen toen ze vertelde dat ze helemaal niet graag zo ver bij haar kinderen vandaan werkt, maakte ik op dat het voor Kasia niet zomaar een makkelijke keuze is. Het verhaal van Kasia en met haar verhalen van vele andere moeders, echtgenoten en kinderen die voor familieleden moeten zorgen, maken het gat tussen de *tourist* en de *vagabond* erg wazig (Paalman 2008). Dit laat tevens zien dat mobiliteit niet vanzelfsprekend is voor iedereen, en ook niet voor iedereen die wat betreft de wetten en regels wel vrij is om te reizen.

NATIONAAL NEDERLAND

Nederland is een natiestaat, en daar zijn Nederlanders nog steeds erg trots op. Nationale symbolen zijn er genoeg in ons kleine landje. Hierbij kunnen we denken aan symbolen als de Nederlandse vlag, tulpen, klompen enzovoort, maar ook nationale feestdagen zijn erg belangrijk in Nederland en niet te vergeten ons koningshuis, waar menigeen erg trots op is. Deze natiestaat 'dreigt' te veranderen, of is al veranderd. Veel Nederlanders schrijven deze verandering toe aan de komst van immigranten, buitenlanders die niet delen in de Nederlandse geschiedenis en daarom ook, volgens veel Nederlanders ook nooit zo nationaal gezind zullen zijn. De angst voor de vreemde is al beschreven, maar in hoeverre heeft dit met de natiestaat te maken?

Volgens Gellner is nationalisme vooral een politiek principe, wat betekent dat de politieke en nationale eenheid congruent zouden moeten zijn. Verder is nationalistisch sentiment het gevoel van boosheid die opkomt bij de schending van dit principe, of juist het gevoel van voldoening bij de vervulling van het principe, en een nationalistische beweging is er één die bediend wordt door een zelfde soort sentiment (Gellner 2008:1). Hier zien we weer het politieke element in nationalisme. De politiek maakt gebruik van nationalisme. Ook Anderson (2006) geeft een definitie van nationalisme, waarbij hij de natie als een verbeelde politieke gemeenschap ziet, verbeeld omdat de leden van zelfs de kleinste natie nooit de meeste van hun medeleden zullen kennen of ontmoeten of zelfs van hen horen, maar in het beeld van ieder van het leeft het beeld van hun bij-elkaar-horen (Anderson 2006:6). Ook is de natie verbeeld als gelimiteerd, omdat zelfs de grootste naties geen vaste grenzen hebben (Anderson 2006:7). Dit is een interessante gedachte van Anderson die ik volledig onderstreep, na dit onderzoek. Door mijn onderzoek met Polen in Nederland heb ik namelijk ondervonden dat een natie niet door een gebied maar door mensen gevormd wordt. Volgens Anderson is het verder belangrijk om eerst naar de historie van nationalisme te kijken om het goed te kunnen begrijpen, omdat er door de tijd heen heel veel zaken zijn veranderd (Anderson 2006:4). Als we dan naar de historie van Nederland kijken weten we allemaal dat we als land een

lange en rijke historie hebben. Nederland is al heel lang een natie, waar steeds vooral vanuit de politiek op gehamerd werd. Nu nog steeds halen politici vaak de historie van 'ons Nederland' aan om de Nederlanders samen te binden. Hierdoor ontstaat ook direct uitsluiting van mensen die niet binnen de Nederlandse natie horen. Gellner stelt dat het heel moeilijk is om natie en staat te definiëren. Mensen moeten namelijk elkaar erkennen als zijnde van dezelfde natie, ook moeten zij dezelfde cultuur delen, hierbij betekent cultuur een systeem van ideeën en tekens en associaties en manieren van gedrag en communicatie (Gellner 2008:6). Erkennen is hierin dus een belangrijk punt, zolang we de ander niet erkennen als natiegenoot zijn we geen natiegenoten, volgens Gellner. Verder is het belangrijk om te bedenken dat naties en staten niet een universele noodzakelijkheid zijn maar meer een eventualiteit. Er zou gesteld kunnen worden dat door de komst van arbeidsmigranten de nationalistische gevoelens van Nederlanders alleen maar oplopen.

Nederlanders zijn vrij nationalistisch ingesteld als we bijvoorbeeld kijken naar de olympische spelen of het WK voetbal. Heel Nederland kleurt rond deze evenementen oranje. Ze zien elkaar dan als natiegenoten, en samen hopen ze op de overwinning van Nederland, als bijvoorbeeld de Nederlandse voetballers dan hebben gewonnen, dan hebben 'wij' gewonnen, het gevoel van eenheid ontstaat hierdoor. Dit is een voorbeeld van wat Gellner het gevoel van voldoening bij vervulling van het nationale politieke principe noemt. Hoe passen Poolse arbeidsmigranten in dit plaatje? Jakub vertelde toen ik vroeg voor welk land hij was tijdens de olympische spelen dat hij voor zowel Polen als Nederland zou zijn. Marcin kwam ik tegen in een oranje T-shirt, trots op oranje tijdens het WK voetbal. Zij willen wel meedoen in het nationale gevoel. Vanuit Gellners optiek zou dit alleen niet mogelijk zijn. Zij delen namelijk niet de cultuur van de Nederlanders. Toch stelde ook Gellner dat binnen nationalisme grenzen heel vaag zijn. Maar wanneer is het dan nog nationalisme? Daar zal het in de volgende paragraaf over gaan. Een ander belangrijk punt van nationalisme is de taal die bij een natie hoort. Volgens Anderson is taal niet een vorm van exclusie maar juist van inclusie, omdat iedereen de taal zou kunnen leren (2006:134). Wel stelt hij ook dat het fatalistisch kan zijn, niemand kan namelijk alle talen leren in zijn leven. Dit is een interessante gedachte, als we kijken naar de tijdelijkheid van de Poolse migranten in Nederland. Het is namelijk zo, dat als Poolse mensen geen behoefte hebben aan het leren van de taal, ze meer worden buitengesloten van de natie. Ze zouden de taal natuurlijk wel kunnen leren, en in dat opzicht ben ik het wel eens met Anderson dat taal zou zorgen voor inclusie, maar juist door de tijdelijke aard van hun verblijf is het voor hen vaak niet mogelijk, of niet haalbaar om de taal volledig onder de knie te

krijgen. En juist hierdoor worden zij meer buitengesloten, ook vanuit de bepaalde angst die deze andere taal met zich meebrengt onder de Nederlanders, zoals in hoofdstuk drie benoemd is.

4.2 HET BELANG VAN DE NEDERLANDSE NATIESTAAT

“Human uncertainty and vulnerability are the foundations of all political power” (Bauman 2011:52)

Bovenstaande uitspraak van Bauman laat precies zien hoe er in Nederland in de politiek gebruik wordt gemaakt van de angst voor het vreemde en de onzekerheid en kwetsbaarheid die hierdoor ontstaat. Door hierin mee te gaan en te laten zien dat Nederland zal worden beschermd tegen het vreemde door migranten zoveel mogelijk weg te houden, voelen veel Nederlanders zich veilig. Er is een angst dat deze migranten ervoor zullen zorgen dat de Nederlandse natiestaat zal verdwijnen. Maar zijn deze vreemdelingen wel het gevaar waar de Nederlanders ze voor aanzien? Bauman (2011:55) laat zien dat de politieke macht deze vreemdelingen gebruikt om in te spelen op de angst van Nederlanders en op deze manier hen te voorspellen dat zij hun angst, onzekerheid en kwetsbaarheid kunnen wegnemen. Bauman stelt verder dat het beschuldigen van de immigranten voor alle aspecten van sociale malaise een mondiale gewoonte aan het worden is (2011:56). Het komt er eigenlijk op neer dat mensen altijd andere mensen de schuld geven voor problematische veranderingen. Bauman stelt verder dat de wereld tegenwoordig veel minder veilig aanvoelt dan dat het tientallen jaren geleden aanvoelde. Door angst te zaaien ontvangt de politiek een rijke oogst (Bauman 2011:58). Dit is ook duidelijk te zien in bijvoorbeeld het partijprogramma van de PVV, waar in het tweede hoofdstuk bij stil is gestaan. Door in te springen op de angsten van Nederlanders voeren zij politiek. Maar deze angst voor mensen is ongegrond, het is een angst voor het grote, individuele wat de mondiale wereld met zich meebrengt.

MULTICULTURALISME EN NATIESTAAT: EEN TEGENSTRIJDIGHEID?

Zoals we lazen stelt Modood (2013:44.46) dat het (ideale) multiculturalisme uitgaat van het erkennen van groepen, en niet alleen individuen op het gebied van identiteiten, gedrag, cultuur, religieuze praktijken enzovoort. Daarnaast lazen we over de natiestaat, deze gaat uit van een land waarin iedere burger een bepaald verleden en een bepaalde traditie deelt. Hoe kunnen deze samengaan? In het multiculturalisme wordt ervan uitgegaan dat mensen elkaar tolereren. Toch kunnen we niet zo makkelijk zeggen: de Nederlanders tolereren geen buitenstaanders, dus hebben we geen multiculturele staat maar een natiestaat. Nee, deze beide zijn ook met elkaar verweven, al wil ik wel stellen dat het een tegenstrijdigheid blijft om beide met elkaar te verweven.

Tolerantie is een woord dat veel Poolse mensen noemden als belangrijk verschil tussen Polen en Nederlanders. Nederlanders blijken dus tolerant te zijn, en lang niet alle Polen vinden dit positief. Zo stelde Marcin dat het voor hen als Polen in Nederland wel fijn is dat ze zo tolerant zijn, maar dat hij nooit zo zou willen zijn, hij zou ook niet zoveel andere culturen in zijn land dulden. Ook vertelde Jan dat reacties van Nederlanders altijd een beetje dubbel zijn, aan de ene kant wordt iedereen getolereerd en aan de andere kant hoort hij als hij bijvoorbeeld naar de kroeg gaat: “daar heb je weer zo’n Pool” met een negatieve ondertoon. Tolerantie is wat er van Nederlanders verwacht wordt in een multiculturele staat, maar het lijkt wel of Nederlanders daar steeds meer tegen in opstand komen.

In de vorige paragraaf zijn de twee voorwaarden voor het zijn van natiegenoten van Gellner aanbod gekomen. Eén daarvan was erkenning van de ander als natiegenoot. Poolse mensen kunnen dan wel een oranje T-shirt aantrekken, maar als ze niet worden erkend als natiegenoot zullen ze nooit binnen de natie passen. En dan zijn dit nog de mensen die er wel bij willen horen, er zijn ook Poolse arbeidsmigranten die graag niet veel met de Nederlandse cultuur en tradities te maken hebben. Hoe kunnen zij leven binnen een natiestaat die van ‘anderen’ is? Volgens Beck (2003) zitten we veel te veel vast in het nationalistische denken, methodologisch nationalisme kent veel aannames die opnieuw moeten worden bekeken vanuit een mondiaal oogpunt (Beck 2003:453). We leven in een mondiale wereld, waarin migratie en multiculturalisme een grote rol spelen. Naties en nationalisme gaan, zoals we gezien hebben, over het erkennen van de ander als natiegenoot, en het hebben van dezelfde culturele eigenschappen als de ander om natiegenoten te kunnen zijn. Nederland bestaat uit heel veel verschillende culturen. Hoe kan Nederland dan een natie zijn? Nationalistische gevoelens zijn er wel onder Nederlanders, en die worden misschien wel juist aangewakkerd door alle andere culturen die er in Nederland zijn.

Wat hebben we aan een natiestaat waarin alle burgers langs elkaar heen leven en geen verbondenheid meer met elkaar voelen? Multiculturalisme, en daarmee de Poolse arbeidsmigranten, zijn niet meer weg te denken in ons land, en Nederland zal ook nooit meer worden zoals het vroeger was. Misschien verwachten we het wel teveel van de politiek, Geert Wilders kan bijvoorbeeld wel zeggen dat hij ervoor zal zorgen dat alle Marokkanen het land uit worden gestuurd en dat dan alles beter zal worden, maar dit is het probleem niet. Als we geen migranten in Nederland zouden hebben zouden we nog niet tevreden zijn, het is de onrust die

voortkomt uit individualisering. Zoals gebleken gaat het prima tussen Polen en Nederlanders zolang ze persoonlijk contact hebben en met elkaar de problemen op kunnen lossen. Nu is het logischerwijs niet mogelijk dat iedereen in Nederland persoonlijk met elkaar in gesprek kan gaan, zoals ook Anderson (2006) stelt, als hij het heeft over de verbeelde natie. Maar vanuit die gedachte kunnen wel positievere gedachten voortkomen. De angst die er is in Nederland is niet een angst voor migranten maar een angst voor hoe de wereld verandert, hoe we steeds individualistischer worden. De natiestaat moet dan volgens veel mensen vastgehouden worden maar dit is niet de manier om de angst voor het vreemde nieuwe weg te nemen. De natiestaat werkt in dat opzicht niet meer in de moderne samenleving. Het is zoiets als dat oudere mensen zeggen: 'vroeger was alles beter..' en misschien was dat ook wel zo, maar kunnen, en willen, deze oude mensen terugkeren naar vroeger? Zoals we allemaal zullen weten kan dit niet. Daarom zouden wij ook nu moeten leven, in de wereld zoals die nu is. Dat betekent niet met de stroom meegaan zonder erbij na te denken, maar juist logisch nadenken, en beseffen dat met de komst van het mondialisme het vreemde niet meer vreemd is en het bekende niet meer bekend is. Ook al wilden we terug naar Nederland zonder migranten, dan nog zouden we als individuen langs elkaar heen leven. We hebben verbinding nodig met elkaar, de paden waarop wij lopen moeten elkaar kruisen, zoals Ingold stelt. De angst die er is voor de ander is er omdat we de ander niet kennen. Het mondiale terrorisme heeft ook een grote rol gespeeld in de angst die er is ontstaan. De wereld is 'kleiner' is geworden, zoals ook Harvey (1989) stelt. De hele ervaring van tijd en plaats verandert volgens Harvey door mondialisering, en grenzen van plaats en tijd zijn niet meer dezelfde als die ze vroeger waren (Harvey 1989 in Inda en Rosaldo 2008:8). De volgende stap in deze verandering is de verandering in benoemen van deze grenzen. Ik wil hier namelijk niet stellen dat alle grenzen moeten verdwijnen, maar door mondialisme zijn grenzen veel complexer geworden. Zoals Barbara, en veel meer Poolse mensen die ik gesproken heb, niet meer weet waar ze eigenlijk echt thuishoort, weten ook de mensen die niet in directe zin meegaan met het proces van migratie niet meer goed of het land waar zij geboren en getogen zijn nu echt hun thuis is. Mijn mening hierin is dat de natiestaat niet meer van groot belang is, maar verder onderzoek is nodig om deze mening goed te kunnen onderbouwen. Wel is het zo dat met elkaar in gesprek gaan een vereiste is om als verschillende groepen naast elkaar, en in het geval van de Polen in Nederland, door elkaar heen te kunnen leven. Hierin is het ook juist van belang om de groepen niet voor elkaar af te sluiten, maar samen een grote groep te vormen, en de onderlinge verschillen te erkennen.

MOBILITEIT EN VERZORGINGSSTAAT: EEN TEGENSTRIJDIGHEID?

In hoofdstuk drie is besproken of en op welke wijze Poolse arbeidsmigranten gebruik maken van onze uitkeringen, en of ze deel uitmaken van het 'uitkeringstoerisme'. Ook zijn de schijnconstructies aan bod gekomen, waarmee Poolse arbeidsmigranten in Nederland te kampen hebben. De vraag die hier al gesteld is was: kan de Nederlandse verzorgingsstaat de mobiliteit van onder andere Poolse arbeidsmigranten wel aan? De verzorgingsstaat is gebaseerd op de zorg voor de burgers vanuit de overheid. Deze traditionele kijk op de verzorgingsstaat is al aangepast in Nederland, mede door nationale en internationale veranderingen, op nationaal gebied zijn dit bijvoorbeeld de vergrijzing en ontgroening van Nederland, waardoor het zorgsysteem anders ingericht moest en moet worden (Entzinger, Arts en Muffels 2004:25). Ook migranten zorgden en zorgen er nog voor dat de verzorgingsstaat steeds veranderingen moet ondergaan.

Solidariteit is een begrip dat nauw samenhangt met de verzorgingsstaat. Er kan onderscheid gemaakt worden tussen interne en externe solidariteit binnen een verzorgingsstaat, wat laat zien dat de verzorgingsstaat nauw samenhangt met de natiestaat, de arrangementen van een verzorgingsstaat zijn namelijk niet toereikend voor iedereen, maar alleen voor eigen burgers en ingezetenen (Entzinger, Arts en Muffels 2004:45). Hier ontstaat het probleem met tijdelijke migranten zoals de Poolse arbeidsmigranten. Er zijn migranten die volledig meedelen in de verzorgingsstaat, ook al kennen zij de nationale solidariteit niet, zij kennen meer een structureel gefundeerde verbondenheid (Entzinger, Arts en Muffels 2004:46). Maar tijdelijke migranten zijn er steeds meer, die verbonden zijn met tenminste twee naties, zoals de Poolse arbeidsmigranten min of meer verbonden zijn met zowel Polen als Nederland, zoals in het tweede hoofdstuk is besproken. Om heel diep op alle problemen in te gaan die ontstaan bij een verzorgingsstaat met arbeidsmigranten is hier geen plaats voor, en daar was dit onderzoek niet toereikend voor. Toch wil ik aan de hand van enkele onderzoeksgegevens wel mijn twijfel uitspreken over het samengaan van de verzorgingsstaat (en daarmee de natiestaat) en (vooral tijdelijke) migranten zoals de Polen uit dit onderzoek. In het derde hoofdstuk is zowel over schijnconstructies als over uitkeringstoerisme gesproken. Deze beide problemen kunnen er zijn omdat we leven in een verzorgingsstaat. De schijnconstructies zorgen voor onrust zowel in Nederland als onder de Poolse arbeidsmigranten en ook de vraag of Polen hier komen om van onze uitkeringen te profiteren roept veel onrust op. Deze uitkeringen blijken ook wel heel belangrijk voor Poolse arbeidsmigranten, meerdere mensen vertelden mij dat ze de Nederlandse kinderbijslag wel nodig hadden voor hun kinderen in Polen. Hieruit komt de conclusie voort dat de verzorgingsstaat zorgt voor veel vragen wat betreft tijdelijke

migranten en mobiliteit. De vraag komt hierbij ook op of veranderingen in de verzorgingsstaat voldoende zijn om met deze problemen om te kunnen gaan of dat het systeem volledig aangepast en vernieuwd zal moeten worden. Op grond van deze, zij het weinige, gegevens wil ik pleiten voor verder onderzoek hiernaar maar ook dat de natiestaat, en met haar de verzorgingsstaat toe zijn aan een reformatie, en dat de namen zo niet voort kunnen blijven bestaan, omdat zij altijd de traditionele vorm zullen blijven impliceren en daarmee onvrede zullen blijven creëren onder de burgers van de natiestaat en de 'buitenstaanders'.

5. CONCLUSIE EN DISCUSSIE: LEVEN MÉT ELKAAR

Na alle voorgaande informatie is het tijd voor een terugblik. In deze conclusie wil ik terugkomen op het centrale argument wat ik in de inleiding genoemd heb. Dit argument luidde dat de angst die er in Nederland heerst voor de Poolse arbeidsmigranten ongegrond is. Dit argument is in deze scriptie onderbouwd aan de hand van theorieën en empirische gegevens. Aan de hand van het hoofdstuk over het leven van Poolse arbeidsmigranten in Nederland heb ik het argument onderbouwd, met betrekking tot theorieën wat betreft *home and belonging* en migratie. In het tweede hoofdstuk heb ik dit argument onderbouwd vanuit het oogpunt van Nederlandse werkgevers die met Poolse medewerkers te maken hebben. Beide hoofdstukken laten zien dat het van groot belang is dat de twee groepen, in dit geval Polen en Nederlanders, met elkaar in gesprek gaan om de onderliggende angst weg te halen. Hoofdstuk drie beschreef op een wat abstracter niveau de angst voor migranten, namelijk vanuit theorieën wat betreft de natiestaat, nationalisme, multiculturalisme en mobiliteit. Hier volgt een kort overzicht van de belangrijkste bevindingen uit de voorgaande hoofdstukken, waarna ik nog zal ingaan op het onderzoek van Paalman (2008) en enkele aanbevelingen zal doen voor eventueel vervolgonderzoek.

5.1 BELANGRIJKSTE BEVINDINGEN

Er is duidelijk geworden dat de belangrijkste reden van de migratie van Poolse arbeidsmigranten een financiële reden is. Zij komen hier om te werken voor familie of om voor henzelf een leven op te kunnen bouwen in Polen of elders. Er is verder gebleken dat culturele verschillen tussen Nederland en Polen kunnen zorgen voor problemen, zoals het verschil in werkhouding en hiërarchie-verhoudingen. Deze verschillen kunnen zorgen voor problemen op het werk, maar de meerderheid van de Polen ondervindt geen problemen met hun Nederlandse werkgevers en collega's. Wel hebben ze soms te maken met discriminerende opmerkingen van mensen die ze soms niet eens kennen en die alle Polen over één kam scheren. Een ander groot verschil vinden de Polen het verschil in de mate van tolerantie tussen Polen en Nederlanders. Verder hebben veel Polen met dezelfde problemen te maken in Nederland. De meeste van hen hebben wel eens een negatieve ervaring gehad met een uitzendbureau, waar ze teveel huur moesten betalen of iets dergelijks. Ook zijn er redelijk wat problemen met de huisvesting, waar Poolse mensen bijvoorbeeld geen privacy hebben of veel te veel moeten betalen voor een klein kamertje. Ook is duidelijk geworden dat het voor Polen erg moeilijk is om te benoemen wat 'thuis' nu eigenlijk is. Dit komt vooral doordat zij tijdelijke migranten zijn en steeds weer terug gaan naar Polen. Daarnaast is het voor hen moeilijk

om te zeggen wat belangrijker is om je thuis te voelen, werk of familie en vrienden. Toch is vanuit emotioneel opzicht familie voor hen het belangrijkste om zich thuis te voelen. Ook is gebleken dat veel Poolse arbeidsmigranten in de onderzoeksomgeving zich wel opgevangen voelen, en in dat opzicht zich ook wel thuis voelen. Zij merken dat werkgevers om hen geven en hen altijd willen helpen als ze ergens niet uit komen of problemen hebben.

Gebleken is dat er in Nederland veel reactie is ontstaan op de komst van Poolse arbeidsmigranten. De tijdelijkheid van de migratie van Polen zorgt voor de onrust dat ze zullen blijven. Deze onrust komt voort uit een angst die er is voor het 'vreemde'. Deze angst komt voort uit het indelen van mensen in *in-groups* en *out-groups*. Deze opdeling is te zien in de media en in de politiek, zoals het verkiezingsprogramma van de PVV. Ook heeft het concept *framing* hier veel mee te maken. Gegevens dat minderheidsgroepen worden gevreesd vanuit de meerderheidsgroep (Tajfel 1981 en Appadurai 2006) zijn dus duidelijk terug te zien in Nederland als we kijken naar de publieke opinie. Vanuit dit oogpunt zijn er veel negatieve reacties op Poolse arbeidsmigranten in Nederland. Toch zijn er ook reacties die negatief zijn over de manier waarop de Polen worden behandeld door bijvoorbeeld de uitzendbureaus. Belangrijk is dat er veel onrust in Nederland ontstaat door het feit dat veel Poolse mensen tijdelijk naar Nederland komen om te werken. Op lokaal niveau, waar het onderzoek voor deze scriptie plaatsvond, is het heel anders. Vanuit de werkgevers die Poolse medewerkers hebben, hoorde ik vooral positieve berichten over hun Poolse werknemers. Er is gebleken dat werkgevers het als het nodig is opnemen voor 'hun' Poolse werknemers, ook in discussie met de algemene Nederlandse opinie. Dit komt doordat zij hen persoonlijk kennen en ook vaak te maken hebben met persoonlijke verhalen van hun Poolse medewerkers. De angst voor de vreemde is op dit lokale niveau dus niet van toepassing, al blijft er wel een bepaalde grens tussen de Polen en de Nederlanders in het dorp, wat vooral met de taal te maken heeft.

In het laatste hoofdstuk is er ingegaan op wat de natiestaat inhoudt, en hoe deze in verhouding staat met Poolse arbeidsmigranten. In dit hoofdstuk zijn veel concepten aan bod gekomen die alles te maken hebben met de huidige mondiale wereld zoals multiculturalisme, mobiliteit en nationalisme. Nationalisme blijkt een beetje een vreemde eend in de bijt, wat ik ook in dit hoofdstuk heb beargumenteerd. Bij nationalisme moeten natiegenoten namelijk dezelfde culturele achtergrond hebben, zoals Gellner (2008) stelt. Dit kan in Nederland niet, aangezien Nederland een multicultureel land is. Een ander belangrijk, en wat mij betreft een veel belangrijker aspect is dat natiegenoten elkaar erkennen als natiegenoot. Wat dat betreft zou Nederland kunnen blijven

bestaan als natie, maar aangezien we in theorie ons ook meer zouden moeten richten op de huidige mondiale wereld (Beck 2003) pleit ik voor een andere naam dan natie, omdat deze is verouderd, en nog steeds wordt geassocieerd met de gedeelde culturele en geschiedkundige achtergrond van de natiegenoten. Dit is beargumenteerd aan de hand van informatie van Poolse arbeidsmigranten in Nederland, die aan de ene kant stellen dat tolerantie erg belangrijk is in Nederland en dat ook als positief ervaren maar aan de andere kant ook vaak negatieve reacties krijgen van Nederlanders die ze niet kennen, en die direct negatieve conclusies trekken uit hun Pool-zijn.

Uit deze hoofdstukken concluderend kan er gesteld worden dat, aan de hand van kwalitatief onderzoek op lokaal niveau, is gebleken dat het van groot belang is dat verschillende culturele groepen, en in dit geval de Poolse arbeidsmigranten en Nederlanders in het algemeen, met elkaar in gesprek gaan om zo de vervreemdende barrières iets op te kunnen heffen. Ook kan dit zorgen voor een andere kijk op de natiestaat.

Zoals in de inleiding al is opgemerkt, zal nu kort worden teruggeblikt op de scriptie van Paalman (2008), aangezien zij een onderzoek heeft gedaan wat heel veel dezelfde onderwerpen bevat. Paalman beschreef de positionering van Poolse arbeidsmigranten in het Westland, in 2008, een jaar na de openstelling van de grenzen voor Poolse arbeidsmigranten. Het onderzoek dat vooraf ging aan deze scriptie is uitgevoerd in het oosten van het land, in kleinere tuinbouwgebieden in Overijssel. Deze twee settings hebben veel verschillen. Zo is uit mijn onderzoek gebleken dat Polen bij hun werkgevers wel een stem hebben, en ook een goede band met hun werkgever op kunnen bouwen, wat niet voorkomt in het onderzoek van Paalman (2008). Ook was in 2008 de crisis nog niet zo relevant, terwijl nu de crisis zorgt voor andere negatieve reacties vanuit Nederland, zoals meerder werkgevers benoemden: dat Nederlanders stellen dat Poolse arbeidsmigranten hun banen inpikken, omdat er zoveel werklozen in Nederland zijn. Het is in het onderzoek van Paalman duidelijk geworden dat de angst en onzekerheid en de afhankelijkheid van het uitzendbureau allemaal factoren zijn die ervoor zorgen dat Polen zich geen thuis kunnen vormen in Nederland (Paalman 2008:54). In dit onderzoek is dat niet zo duidelijk gebleken, Meerdere Poolse mensen in Overijssel hebben goede contacten met Nederlandse collega's, burens en kennissen, waardoor ze zich op een bepaalde manier wel thuis voelen. Concluderend kan hieruit gesteld worden dat Poolse mensen nu, anno 2014, in Overijssel meer gevestigd zijn dan toen, anno 2008, in het Westland. Dit heeft ook weer implicaties voor de natiestaat, zoals Paalman (2008:5) toen al stelde, zijn de natie en de staat niet meer per definitie aan elkaar verbonden, en juist als

'buitenstaanders' zich meer thuis zullen voelen, zal de natie een andere betekenis moeten krijgen, zoals ook in hoofdstuk vier is besproken. Deze scriptie is anders dan die van Paalman omdat ik in dit onderzoek er bewust voor gekozen heb de vergelijking te maken tussen hoe Poolse mensen zich in Nederland positioneren en hoe Nederlanders hen zien, waarbij ik vooral gekeken heb naar Nederlandse werkgevers. Hiermee wil ik stellen dat het evengoed van belang is om Nederlanders die met Polen omgaan een stem te geven als Polen in Nederland. Zij zullen veel positieve zaken over Poolse arbeidsmigranten aan het licht kunnen brengen, en, zoals André, één van mijn informanten zei: 'Ik zou het heel belangrijk vinden als er eens wat positiever over Polen gesproken zou worden in de media.'

5.2 REFLECTIE EN AANBEVELINGEN

Allereerst is het hier van belang om even stil te staan bij de manier van onderzoek doen. Het doen van *multisited* onderzoek heb ik in deze omgeving als erg positief ervaren, het was namelijk van zeer groot belang om beide partijen aan het woord te laten. De aanbeveling die ik hierbij wil doen is om een langere tijd te nemen voor een vervolgonderzoek. Het onderzoek dat vooraf ging aan deze scriptie duurde ongeveer drie maanden. In deze tijd heb ik veel mensen kunnen spreken, maar nog weinig participerende observatie toe kunnen passen. Ook zou het van meerwaarde zijn om de publieke opinie beter in beeld te krijgen aan de hand van kwalitatief beeldmateriaal. Hierbij zou comparatief onderzoek verhelderend kunnen zijn, namelijk de reactie op lokaal niveau te vergelijken met de reactie op nationaal niveau. Ook wil ik aan de hand van het derde hoofdstuk van deze scriptie de aanbeveling doen om verder onderzoek te doen naar het belang van de natie in een multiculturele staat. Dit blijkt een zeer actueel thema te zijn, en naar aanleiding van dit onderzoek zou er gezegd kunnen worden dat de natiestaat een achterhaald begrip is. Echter, de onderzoeksgegevens voor deze scriptie bieden niet genoeg handvaten om dit argument te ondersteunen, vandaar dat verder onderzoek op dit gebied van belang zou zijn om inzicht te kunnen bieden in de mondiale wereld waarin multiculturalisme, transnationalisme (wat dit dan ook nog inhoudt als er geen naties meer bestaan) en mobiliteit termen van groot belang zijn.

Met dit onderzoek is aangetoond hoe belangrijk het is om met elkaar in gesprek te gaan voor Poolse arbeidsmigranten en Nederlanders. Dit onderzoek zou verder uitgebreid kunnen worden naar andere culturele verschillende groepen, om zo te kijken hoe groot het belang van deze omgang met elkaar aan te kunnen tonen. Als dit argument in meerdere contexten met cultureel verschillende groepen onderbouwd kan worden, zal bewezen worden hoe groot het belang van gesprek is, en

daarvandaan zal het voor bijvoorbeeld politici in een multiculturele staat gemakkelijker zijn hierop in te spelen, en zo zal het onderlinge gesprek ook praktisch meer vorm kunnen aannemen. Daarom pleit ik voor meer onderzoek naar de verhoudingen tussen culturele groepen, ten eerste binnen Nederland, maar ook daarbuiten, om van daaruit een beeld van de verhoudingen te krijgen en zo in te kunnen spelen op het onderlinge gesprek. Dit zal ook inzicht kunnen vormen voor een nieuwe kijk op de natiestaat in een mondiale wereld waarin beweging centraal staat.

BIBLIOGRAFIE

Anderson, B.

2006 *Imagined Communities: reflections on the origin and spread of nationalism*. London/New York, Verso.

Appadurai, A.

2006 *Fear of Small Numbers: an essay on the geography of anger*. Duke University Press, Durham and London.

Bauman, Z.

1998 *Globalization: the human consequences*. Polity Press, Cambridge.

2011 *Collateral Damage: social inequalities in a global age*. Polity Press, Cambridge.

Beck, U.

2003 Toward a New Critical Theory with a Cosmopolitan Intent. *Constellations* 10(4):453-468

Benford, R.D. and D.A. Snow

2000 Framing Processes and Social Movements: An Overview and Assessment. *Annual Review of Sociology* 26:611-639

Boeije, H.

2010 *Analysis in Qualitative Research*. Sage Publications, London.

Castles, S.

2006 Back to the Future? Can Europe meet its Labour Needs through Temporary Migration? Working Paper, International Migration Institute, Oxford.

Castles, S. and M.J. Miller

2009 *The Age of Migration, Fourth Edition: international population movements in the modern world*, Palgrave Macmillan, New York.

Coenders, M.T.A.

2001 *National Attitudes and Ethnic Exclusionism in a Comparative Perspective: an Empirical Study of Attitudes Toward the Country and Ethnic Immigrants in 22 Countries*. Proefschrift.

DeWalt, K.M. and B.R. DeWalt

2011 *Participant Observation: a guide for fieldworkers*. Altamira Press, Lanham, Maryland.

Entzinger, H., W. Arts en R. Muffels

2004 *Verzorgingsstaat vaar wel*. Assen, Van Gorcum.

Eriksen, T.H.

2007 *Globalization: the key concepts*. Oxford/New York, Berg Publishers.

2010 *Ethnicity and Nationalism: anthropological perspectives*. London/New York, Pluto Press.

Espiritu, Y.L.

2003 *Home bound: Filipino American lives across cultures, communities, and countries*. London, University of California Press.

Fris, I. en N.J. van de Wetering

2013 *I'm Born a Mennonite: de reproductie van genderrollen, ondanks de transnationale context van de kleine gemeente Mennonieten in Spanish Lookout, Belize*. Bachelorthesis Culturele Antropologie, Universiteit Utrecht.

Gellner, E.

2008 *Nations and Nationalism*. New York, Cornell University Press.

Glick Schiller, N., L. Basch and C. Szanton Blanc

1995 From Immigrant to Transmigrant: Theorizing Transnational Migration. *Anthropological Quarterly* 68(1):48-63

Hedetoft, U., & Hjort, M.

2002 *The Postnational Self: Belonging and Identity*. Minneapolis: University of Minnesota Press.

Inda, J.X. and R. Rosaldo

2008 *The Anthropology of Globalization: a reader*. Malden, Blackwell Publishing.

Jong, I de en A. Bosch

2013 @ Home in een Mondiale Wereld. Nationale Identiteitsbeleving en Home Making in Auckland, Nieuw-Zeeland. Bachelorthesis Culturele Antropologie, Universiteit Utrecht.

Kirby, P.W.

2009 *Boundless Worlds: an anthropological approach to movement*. Berghahn Books, Oxford and New York.

Kopnina, H.

2005 *East to West Migration: Russian migrants in Western Europe*. Ashgate Publishing, Hampshire.

Kymlicka, W.

1995 *Multicultural Citizenship: a liberal theory of minority rights*. Oxford: Clarendon Press.

Marcus, G.E.

1995 Ethnography in/of the World System: The Emergence of Multi-Sited Ethnography. *Annual Review of Anthropology* 24:95-117

Marshall, A.

1973 *The Import of Labour: the case of the Netherlands*. Rotterdam University Press.

Modood, T.

2013 *Multiculturalism: a civic idea*. Cambridge/Malden: Polity Press.

Newland, K.

2009 Circular Migration and Human Development. United Nations Development Programme Human Development Reports Research Paper, 2009/42.

Paalman, M.

2008 Poolshoogte: Een antropologisch onderzoek naar de positionering van Poolse arbeidsmigranten in de Nederlandse samenleving. Masterthesis Multiculturalisme in Vergelijkend Perspectief, Culturele Antropologie, Universiteit Utrecht.

Rapport, N. and Dawson A.

1998 *Migrants of Identity: perceptions of home in a world of movement*. Berg Publishers, Oxford and New York.

Rattansi, A.

2011 *Multiculturalism: a very short introduction*. Oxford University Press.

Robben, A.C.G.M. and Sluka, J.A.

2012 *Ethnographic Fieldwork: an anthropological reader*. Wiley Blackwell.

Tedlock, B.

1991 From Participant Observation to the Observation of Participation: The Emergence of Narrative Ethnography. *Journal of Anthropological Research* 47(1):69-94.

Vertovec, S.

2009 *Transnationalism*. Routledge, New York.

2010 Towards Post Multiculturalism? Changing Communities, Conditions and Contexts of Diversity. *International Social Science Journal* 61(199):83-95

Internetbronnen

BBC News, UK Politics

2013 David Cameron defiant over tougher EU benefit plans.
<http://www.bbc.com/news/uk-politics-25114890> (06-06-2014)

Klein, K. en Wachnicka, J.

2013 Noodklok arbeidsmigratie? Zonder Polen zou een paprika veel duurder zijn.
<http://www.volkskrant.nl/vk/nl/3184/opinie/article/detail/3499284/2013/08/27/Noodklok-arbeidsmigratie-Zonder-Polen-zou-eeen-paprika-veel-duurder-zijn.dhtml> (06-01-2014)

Koninklijk Nederlands Aardrijkskundig Genootschap

z.j. Lesbrief Poolse arbeidsmigranten in Nederland.

http://www.knag.nl/fileadmin/img/onderwijs/Lesbrief_Poolse_arbeidsmigranten_in_Nederland.pdf (24-12-2013)

Nederlandse Omroep Stichting

2013 Schijnconstructie Poolse arbeiders.

<http://nos.nl/artikel/460910-schijnconstructie-poolse-arbeiders.html> (18-12-2013)

Partij Voor de Vrijheid

2012 Hun Brussel, ons Nederland.

<http://www.pvv.nl/index.php/visie/verkiezingsprogramma-2012.html> (24-12-2013)

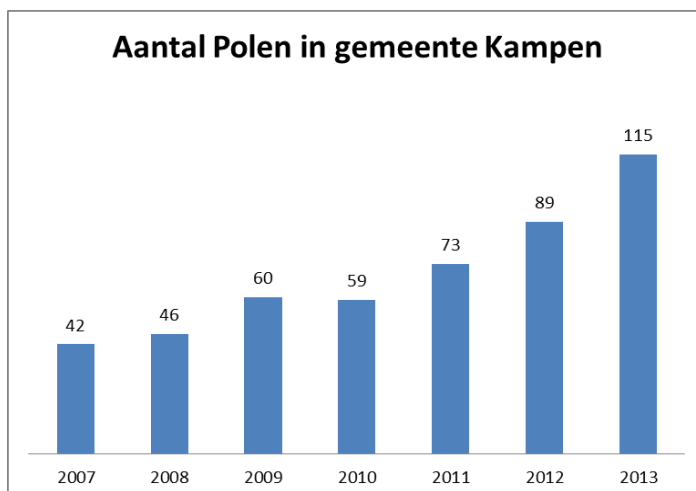
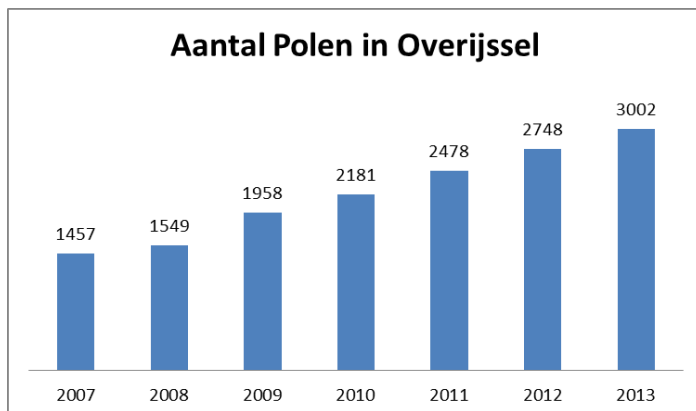
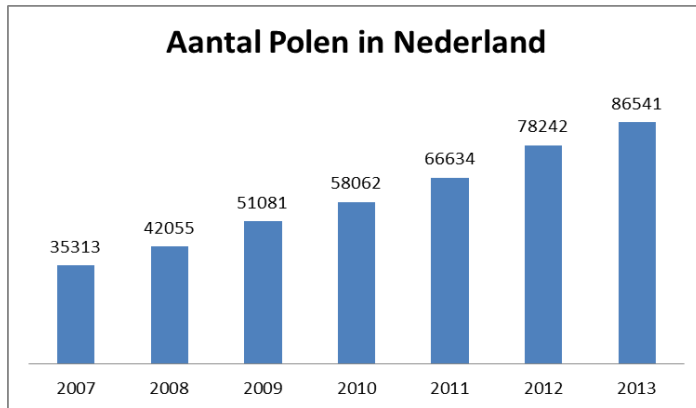
Vanheste, T.

2014 Maximaal één Pool per twaalf vierkante meter.

<https://decorrespondent.nl/871/maximaal-n-pool-per-twaalf-vierkante-meter/40182714-6693f4f3> (09-05-2014)

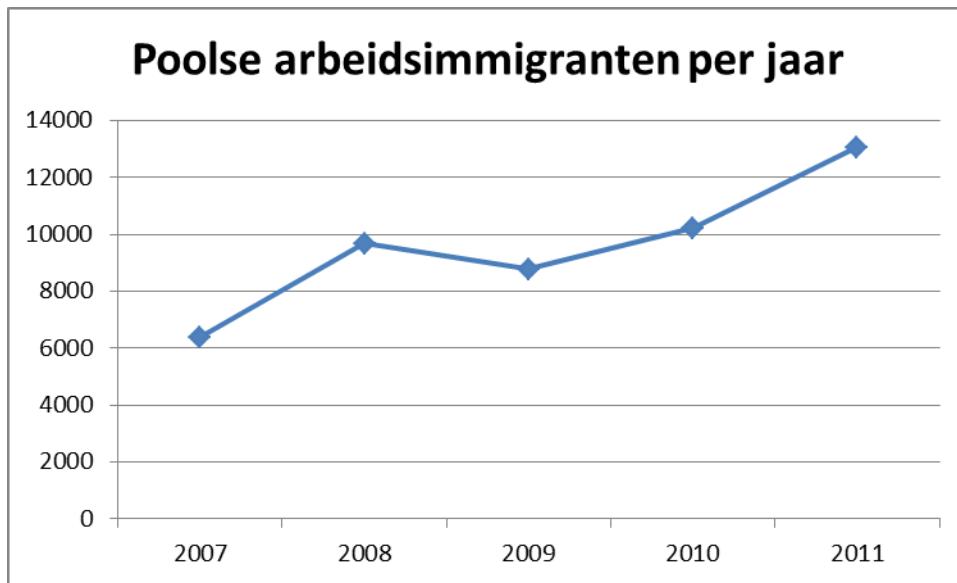
BIJLAGE: DIAGRAMMEN

Figuren 1, 2 en 3

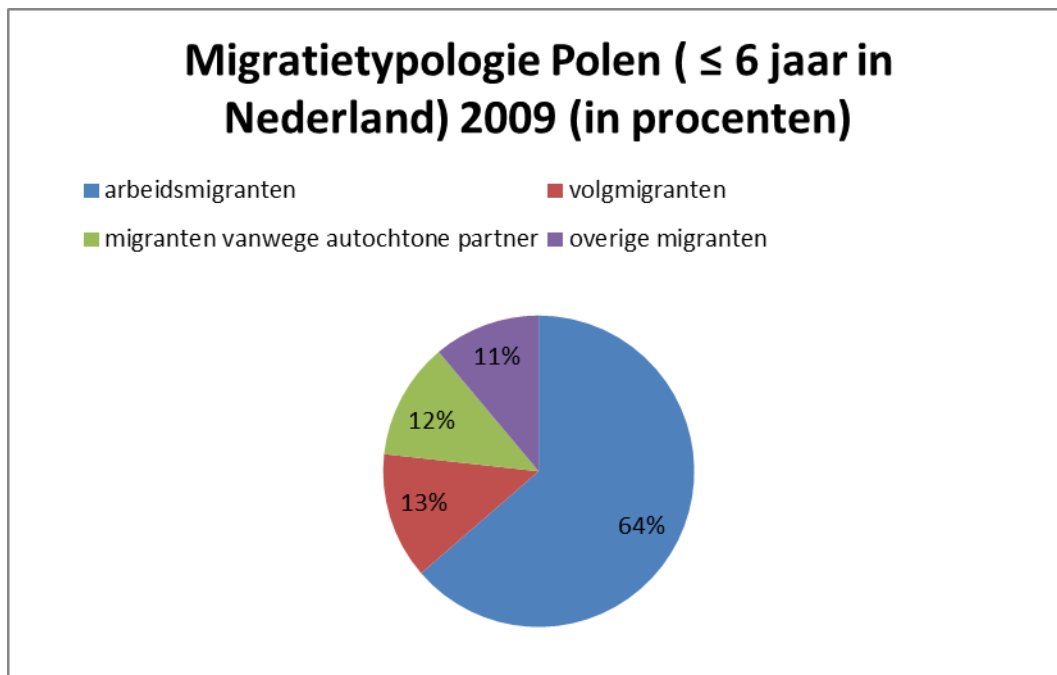
Bron: CBS 2013

Figuur 4

Bron: CBS 2012

Figuur 5

Bron: SCP (sing '09) 2011